

نالی له ئاوینهی بهلگه نامه کانی عوسمانی و دهسته تاندا

هیمن عومەر ئەحمەد^۱

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۲۶ دی ۱۴۰۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۰ اردیبهشت ۱۴۰۲؛ صص. ۱۷۷-۲۰۵

DOI: <https://doi.org/10.22034/jokl.2023.62662>

کورتە

چکیده

مطالعه در زمینه تاریخ ادب کردی و گردآوری ابزارهای آن، هنوز زمینی بکر است و راهی طولانی برای باروری در پیش دارد، به ویژه از لحاظ شواهد و دست‌نویس‌ها. پس از آنکه در گذشته از طریق دست‌نویس‌ها، اسناد عثمانی و گزارش‌های شرق‌شناسان، برخی اطلاعات درباره زندگی و آثار نالی رونمایی شد، پرسش‌ها و ابهامات دیگری در مورد زندگی و آثار وی بی‌جواب مانده است. این تحقیق به پشتوانه یافتن اسناد دیگری از عثمانی‌ها و چند دست‌نویس، اطلاعات تازه‌ای درباره این شاعر آشکار می‌کند و علاوه بر این، برای اولین بار چند شعر وی را نیز معرفی می‌نماید که در دیوان او چاپ نشده‌اند. اطلاعاتی درباره دو کتاب نالی، آشنایی و ارتباط با چند شخصیت و خاندان، زندگی وی در شام و حجاز، پیرویت وی از مکتب نقشبندی، جایگاهش در میان شخصیت‌های گرد در دوره عثمانی و بازتاب شخصیت وی در روزنامه‌نگاری ترکی عثمانی و روزنامه‌نگاری کردی در دوره عثمانی، ترجمه شعرهایش به زبان‌های دیگر، از جمله زبان فرانسه و زبان ترکی، دریافت پایه علمی و اطمینان حاصل کردن درباره محل دفن وی حاصل شده است. تمام این اطلاعات خشت دیگری به دیوار تحقیق در مورد شعرهای نالی اضافه می‌کند.

لیکۆڵینهوه له میژووی ئەدهبی کوردی و کۆکردنەوی کەرەستەکانی، هێشتا زەوییه‌کی به‌یاره و زۆری به بهره‌وه ماوه؛ به‌تایبه‌تیش له روانگه‌ی بهلگه‌نامه و دهسته‌ته‌کانه‌وه. دواى ئەوه‌ی له پروردودا له رێی دهسته‌تخت، بهلگه‌نامه‌کانی عوسمانی و راپۆرتی رۆژه‌لاتناسان چه‌ند زانیارییه‌ک له‌باره‌ی ژیان و بهره‌مه‌می نالییه‌وه خراپه‌روو، زۆر پرسباری تریش له‌باره‌ی ژیان و بهره‌مه‌کانی یخ وه‌لام مانه‌وه. ئەم توێژینه‌وه‌یه به پالپشتی دۆزینه‌وه‌ی بهلگه‌نامه‌گه‌لی دیکه‌ی عوسمانی و چه‌ند دهسته‌تختیک، زانیاری نوێ له‌باره‌ی ئەو شاعیره‌ ناشکرا ده‌کات و له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا چه‌ند شیعریکی شاعیر بۆ یه‌که‌م جار ده‌خاته‌ پروو که له‌ دیوانه‌که‌یدا چاپ نه‌کراون. زانیارییه‌کان له‌باره‌ی دوو کتیبی نالی، خزمایه‌تی و په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ چه‌ند که‌سایه‌تی و بنه‌ماله‌یه‌ک، ژبانی له‌شام و حیجاز، نه‌قشه‌بندیی، پایه‌ی له‌تیو که‌سایه‌تییه‌ کورده‌کانی سه‌رده‌می عوسمانی و په‌نگدان‌ه‌وه‌ی که‌سایه‌تییه‌کی له‌تیو رۆژنامه‌گه‌ریی تورکی عوسمانی و رۆژنامه‌گه‌ریی کوردی له‌ سه‌رده‌می عوسمانیدا، وه‌رگه‌زانی شیعره‌کانی بۆ زمانانی بیانی له‌وانه‌ زمانی فه‌ره‌نسی و زمانی تورکی، وه‌رگرتنی روتبه‌ی زانستی (پروسه) و دلنیا‌بوون له‌ شوێنی گلکۆکه‌ی ده‌سه‌نگرتنه‌وه. هه‌موو ئەم زانیارییه‌ به‌ردیکی تر ده‌خه‌نه‌ سه‌ر دیواری توێژینه‌وه‌ له‌ شیعره‌کانی نالییدا.

واژگان کلیدی: نالی؛ امیر مکه؛ شعر ترجمه شده؛ نقشبندی؛ شواهد عثمانی.

وشه‌گه‌لی سه‌ره‌کی: نالی؛ ئەمیری مه‌که‌؛ شیعری وه‌رگه‌ز دراو؛ نه‌قشه‌بندی؛ بهلگه‌نامه‌ی عوسمانی.

۱- پێشه‌کی

لیکۆڵینه‌وه له ئەدهبیاتی کوردی له روانگه‌ی بهلگه‌نامه‌کانه‌وه هێشتا نه‌بۆته کارێکی تۆکمه و به‌رنامه‌بۆدانراو. ئەوه‌ی که‌ بۆته کەرەستە‌ی نووسینه‌وه‌ی میژووی ئەدهبی کوردی به‌گه‌شتی و میژووی ئەدهبیاتی کوردی ناوه‌ند به‌تایبه‌تی، ته‌نیا میژووی دووسه‌د ساڵیه و ئەویش به‌ کەرەسته‌یه‌کی که‌م و زانیاری ناکام. هۆکاری سه‌ره‌که‌یش نه‌نووسینه‌وه‌ی میژووی کورده به‌ دهستی کورد و فه‌وتانی به‌ش‌سی زۆری ئەو ده‌سته‌تخت و به‌لگه‌نامه‌یه‌ که‌ به‌درژایی نه‌هامه‌تییه‌کانی کورد ئەوانیش یان له‌ناو‌خۆدا سووتاون و یان ناو‌اره و په‌راگه‌نده‌ی کتیب‌خانه و ده‌سته‌تختانه‌کانی ولاتانی بیانی بوونه.

نالی (۱۸۷۷-۴ز) یه کیکه له شاعیرانی دهستیپیکه ری شیعرنوسین به کوردی ناوهند، که له نیو رخنه ی کوردیدا زورتین قسه له سهر خوی و بهرهمه کانی کراوه، به لام هیشتایش زور لایه نی تاریکی ژیان و بهرهمی پروون نه بوونه ته وه. ثم توپژینه وپیه هه ولیکه بۆ تیشک خستنه سهر چهند زانیارییه کی تازه له باره ی به شیک له ژیان و بهرهمی ثم شاعیره له رپی چهند بهلگه نامه یه کی عوسمانی و ههروهه دهسته تی زانیانی کورد و بۆچوونی کورد و بیانییه کان له باره ی ثم شاعیره وه. ته گهر چی له ماوه ی چهند دپیه ی رابردودا تا ئیستا چهند سه ره داوینک له باره ی ژیانی نالی دۆزانه وه، وه که هه وله کانی مه سهوود محمه د له رپی دهسته خت و وردبوونه وه له شیعره کانی بۆ نزیکبوونه وه له سالی کۆچی (چه پیک له گولزاری نالی) و هه ولی فاتی ز مه لابه کر له نیشاندانی قه سیده ۱۱۶ بهیته یه که ی به زمانی عهره بی (الملا بکر، ۱۹۹۸: ۱۶۵-۱۶۸) و بهرهمی (نالی له دهره وه ی کوردستان) ی عه بدوللا حه دداد (حه داد، ۲۰۰۰) و چاپکردنی کتیبی (مناظر الا شفاء) (گاوان، ۲۰۱۱) و بلا و کردنه وه ی کتیبی (نالی له بهلگه نامه کانی عوسمانی) (خوشناو، ۲۰۱۷)، هه ره یه که یان لایه نیکی تاریکی سه باره ت به ژیان یان بهرهمه کانی نالی پروونا ک کرده وه، به لام هیشتایش زور پرسیار بی وه لام ماونه ته وه.

گرنگی ثم توپژینه وپیه له وه دایه وپرای ته وه ی بۆ جاری یه که م هه ندی زانیاریی نو ی له باره ی ژیانی ثم شاعیره ده خاته پروو، ههروهه له رپی دۆزینه وه ی هه ندی ده ستنوسیش؛ پینج شیعی ناویرا وه که له دیوانه که یدا نین نیشان ده دات، له گه ل ته وه شدا زانیاریی به شیک له هه ولی توپژهرانی پیشتر کاملتر ده کات و به وردبوونه وه له بزافی رۆژنامه گهری کورد له سه رده می عوسمانی و دیوانی چهند شاعیریکه تری کورد خشتگه لی تر ده خاته سهر دیواری نالی ناسی.

۱-۱- پرسپاره سه ره کییه کان

تهو پرسپارانیه کی ته توپژینه وه هه ولی وه لامدانه وپیان ده دات بریتین له: نالی که ی له سلیمانی دهرچوه و که ی له شام و ته سه ته نبول بووه و که ی چۆ ته مه دینه؟ په یوه ندی نالی و ته ریه تی نه قشبه ندی چییه و نایا نالی په یوه ی ته ریه ته که ی کردوه یان نا؟ وپرای هه ولی توپژهرانی پیشتر سه باره ت به دۆزینه وه ی چهند بهرهمیکه نالی، نایا هیچ بهرهمی تری هه یه؟ چهنده له حجاز ماوه ته وه و له وئ به چی خه ریک بووه؟ په یوه ندی و خزمایه تی نالی له گه ل مه لا سه عدی خادم سوچاده له چ ئاستیکدا بووه و چ رهنگدانه وپیه کی به سه ر شیعره کانییه وه هه بووه؟ نالی و نه فعی و په یوه ندی هه ردوکیان به ده فته رداری شام چۆن بووه؟ شیعی نالی له سه رده می عوسمانیدا بۆ چهند زمان وه رگیزدراون؟ گۆری نالی به دلنایی له کام گۆرستانه؟

بیگومان ته واری توپژینه وه که به پله ی یه که م پشتی به بهلگه نامه ی عوسمانی به سه توه و پاشان ته وه دهسته خت و دیوانانه ی به نالی و شیعره کانییه وه په یوه ندیدارن و له گه ل ته وه شدا بزافی رۆژنامه گهری کوردی و بیانی ناویری لیدراوه ته وه و له کۆتا وئسته گه ییدا تارادیه ک سوود له میژوی زاره کیی وه رگیزاوه. توپژینه وه که پرسپاره کانی سه ره وه ی کردۆ ته مژار مژاری جیاواز به ریزه بندی روه روه ی میژوی ژیانی نالی، شیعره بلاونه کراوه و وه رگیزدراوه کانی و، کاریگهری که سایه تیه که ی له دیدی زانیانی کوردی سه رده می عوسمانی لی توپژراوه ته وه. تهو بهلگه نامه و دهسته تانه ییشی که بناغه ی توپژینه وه که ن، بۆ له مه وودا ده شی قسه ی تر هه لگرن و شرۆفه ی شیعره کانییش توپژینه وه ی تریان پیوسته و لیره شیکارییان بۆ ناکریت. له کۆتاییدا له بهر قه باره ی توپژینه وه که وینه ی به شی زوری بهلگه نامه کان دانه نراوه و ته نیا کۆده کانیان دانراوه. به ئومیدی ته وه ی ثم هه وله لایه نیکی دیکه ی ژیان و بهرهمی نالی پروونا ک بکاته وه و دهره وازیه کیش بیت بۆ وروژاندنی چهند بابه تیک تا له داها تودا توپژهران به دوایدا بچن و زانیاری دیکه هه لگیزینن.

۲- روانینیکی دیکه بۆ دهرچوونی نالی له سلیمانی و هه لوپستی له باره ی ته حمه دپاشای بابانه وه

پیره میژ له سالی ۱۹۳۱ و له ژماره ۲۹۳-ی رۆژنامه ی «ژیان» دا له باره ی رۆشتنی نالی له سلیمانییه وه وه ها ده نووسی: ته قریبه ن نه وه د سال له مه ویش، رۆژیکه رهنگ زه ردی پایز که شینایی ئاسمان غوباریکی که سیف دایوشیو، له ده مه ده می به یانیدا پیریکه سهر و ریش سپی ئیفتاده، میژر به سه ر، به مات و مه لولوی، له پشت ته سپیکه به کورتانه وه روو به (وهیس) له سلیمانییه وه دهرچوو. (نالی، ۱۹۷۶: ۷۱۹).

به گۆزیدی قسه‌کی پیره‌مێرد، واته نالی له ده‌وروبه‌ری ساڵی ۱۸۴۱ هه‌و سلیمانی جیه‌په‌شتوه، ده‌وروبه‌ری ئەم ساڵه، واته سه‌رده‌می مملاتی نیوان ئەحمه‌دپاشا و عه‌بدوڵڵا پاشای بابان. «له‌پاش «تارشکی کۆیه» و ئیحتیلالی ئەم ناوه له‌ طه‌ره‌ف رۆمه‌وه و پاش کۆژانه‌وه‌ی ئەسه‌تێره‌ی «به‌به» کان، دلێ نالی قوبوولی مانه‌وه‌ی نه‌کرد له‌ ولاته‌که‌یدا... پاش ئەوه‌ی ئەحمه‌د- موختار مه‌جبور بوو به‌ ته‌رکی ته‌ختی به‌به، نالییش به‌ ئاره‌زوو و ئیختیاری خۆی تاجی «ملك الشعرا» یی له‌ سه‌ری خۆی فری دا و نایه ژێر پێه‌وه، چونکه له‌ نه‌زه‌ر ئەودا موڵکی یه‌ ته‌خت شاعیری یه‌ تاجی ئەویست!» (هه‌مان سه‌رچاوه و لاپه‌ره‌ی پێشوو).

بۆ په‌شته‌راسته‌کردنه‌وه‌ی ئەم زانیارییه‌ چه‌ند به‌لگه‌نامه‌یه‌که هه‌ن، که نیشان ده‌ده‌ن ناره‌زایه‌تییه‌که له‌باره‌ی ئەحمه‌د پاشاوه هه‌بووه، به‌تایبه‌تی دوا‌ی ئەوه‌ی دوو ساڵ شاری کۆیه ده‌خاته بن ده‌ستی خۆی، له‌ به‌لگه‌نامه‌یه‌که‌دا که مێژووی ۱۲۶۱/۷/۲۵ ی کۆچی (که ده‌کاته به‌رامبه‌ر ۱۸۴۵/۷/۳۰) ئەو کاته ئەحمه‌د پاشا هه‌لا‌توه، زانا و سادات و مه‌شایخ و پیاوماقوولانی کۆیه باسی ره‌وشی خراپی شاره‌که ده‌که‌ن ئەو کاته‌ی ئەحمه‌د پاشا حکومه‌رائی بووه. نامه‌که به‌ زمانی فارسی نووسراوه و لاپه‌ره‌ی یه‌که‌میان به‌ ئیمزای محمه‌د ناییبی کۆیه و نامه‌ی دووه‌م به‌ ورده‌کاریه‌تیه‌ر باسی په‌شیوی حالی خه‌لک ده‌کات له‌ دوو ساڵی رابردوو (۱۸۴۳-۱۸۴۵) له‌بن ده‌ستی حوکی ئەحمه‌دپاشا، که تێیدا گه‌نگه‌تێره‌ی ئەوانه‌ی ئیمزایان کردوه: جامی موده‌رپیس، مسته‌فا نه‌قیب، محمه‌د ئەسه‌ده‌ی موده‌رپیس و خه‌تیب، مه‌حمود موختی، شیخ عه‌بدوڵغه‌ فووری قادری (مه‌به‌سه‌ت شیخ غه‌فووری تاله‌بانییه)، موده‌رپیسان: سه‌یغه‌توڵلا، ئەحمه‌د، محمه‌د، حسین، عومه‌ر، عه‌بدوڵره‌حمان، ئەحمه‌د القادری، سه‌هید ئەحمه‌د به‌رزنجی، سه‌هید محمه‌د قادری، حاجی مسته‌فا، مسته‌فا، هه‌روه‌ها له‌ به‌گه‌کان محمه‌دبه‌گی په‌شته‌گه‌لی، محمه‌دبه‌گی میرمه‌حمه‌لی، له‌گه‌ل ئیمزای نۆزه‌ ناغای کۆیه. (MSM.00070.02040.001. I.)

له‌ به‌لگه‌نامه‌یه‌کی دیکه‌دا که مێژووی ۱۲۶۱/۸/۲۹ ی کۆچی (۱۸۴۵/۹/۲) له‌سه‌ر نووسراوه، وا دیاره زیاتر له‌ شه‌سته زانا، شیخ، سادات و پیاوماقوولانی سلیمانی په‌شتیوانی خۆیان بۆ عه‌بدوڵڵا پاشای بابان ده‌رده‌به‌رن و باس له‌ خراپیه‌کانی ئەحمه‌دپاشا ده‌که‌ن و ئاماژه به‌وه ده‌ده‌ن که له‌و ساڵه‌دا ئەحمه‌دپاشا کۆیه‌ی جیه‌په‌شتوه و به‌ره‌و قه‌زله‌ج و به‌ری ئێران رایکردوه. له‌ نامه‌که‌دا که عه‌بدوڵسه‌مه‌دی ناییبی سلیمانی نامه‌ی ئەو که‌سه‌یه‌تیانه‌ی هاوپیچ کردوه و نامه‌کان به‌ زمانی فارسی نووسراون و تێیدا له‌ زانایان زۆریه‌ی موده‌رپیسانی به‌رزنجی و کاک ئەحمه‌دی شیخ و موختی سلیمانی و زۆری تری تێدانه (A.}MKT.MHM.1-79)، به‌لام ئەوه‌ی تێبینی ده‌کری ئەوه‌یه له‌نیو ئەو هه‌موو زانا و موده‌رپیسانه‌ ناوی (نالی) نابینری، ئەمه‌ش دوو هۆی لی ده‌فامه‌رتنه‌وه‌.

یه‌که: پیمان وایه نالی په‌ش شکستی ئەحمه‌دپاشا به‌ ماوه‌یه‌که سلیمانی جیه‌په‌شتوه. دوو: بۆی هه‌یه نالی لایه‌نگری ئەحمه‌دپاشا بووی و نه‌یویسته‌تێ له‌و ناکوکیانه‌ تێبه‌گه‌لی، ئەگه‌رچی ره‌نگه ئیمزانه‌کردنیش له‌و بار و ره‌وشه‌دا ئاسان نه‌بووی. بۆیه ئەوه‌ی زیاتر رێی تێده‌چیت ئەوه‌یه؛ نالی له‌ په‌ش ئەو سه‌هین و به‌ینه‌دا کوردستانی جیه‌په‌شتوه، ئەگه‌ر نا هه‌لوسته‌تیکێ له‌نیو ئەو هه‌موو زانایانه‌دا هه‌ر دیار ده‌بوو.

مه‌سه‌عوود محمه‌دیش له‌ ئاوێنه‌ی شیعره‌کانی نالییه‌وه، بۆچوونیکێ هه‌یه که نالی په‌ش رووخانی ئەماره‌تی بابان سلیمانی جیه‌په‌شتوه، به‌ به‌لگه‌ی ئەوه‌ی له‌ شیعره‌کانیدا که له‌ سه‌فه‌ری یه‌که‌می حه‌جیدا نووسیونی، تارمایی غه‌ریبی هه‌ستی په‌ ناکری: نالی «مه‌علومه له‌ ساڵی ۱۲۵۴ ک که ده‌که‌وتنه‌ به‌رانبه‌ر ۱۸۳۸-۱۸۳۹ ز له‌ سلیمانی بووه. به‌پێی ئەوه‌ی له‌و ساڵه‌دا «تا فه‌له‌ک ده‌ره‌ی نه‌دا» ی له‌ لاوانده‌وه‌ی سلیمان پاشا و پیروزیایی ئەحمه‌دپاشای باباندا گوتوه، دیاره له‌ سلیمانی بووه. چونکه دواتریش له‌ قه‌سه‌یده‌ی «ئهم تا‌قمه مومتازه» دا مه‌دحی سپای ئەحمه‌دپاشا ده‌کات ده‌یه‌ له‌ ۱۸۴۰ ز یش جارێ له‌ سلیمانی مایه‌.... نالی له‌ کژه‌ حه‌جی ساڵی ۱۲۶۰ ویا ۱۲۶۱ (۱۸۴۴-۱۸۴۵ ز) به‌ ئاسایی بۆ حه‌ج چووه؛ به‌لگه‌ش بۆ ئەم ساڵه له‌ لیکدانه‌وه‌ی پێداویسته‌تی حال و واتای هه‌ندێ شیعری نالییه‌وه ده‌رده‌سه‌ت ده‌کری: هه‌یچ به‌لگه‌ی سه‌لمه‌تیاو نییه ئەم ساڵه به‌درۆ بخاته‌وه. ئەگه‌ر نالی له‌ کاتی داگیرکردنی سلیمانی له‌ لایه‌ن تورکه‌وه جارێ له‌ سلیمانی بووی و له‌ ترسان هه‌رای کردی، زه‌حمه‌ته‌ دواتر بوێری پرسی گه‌رانه‌وه له‌ سالم بکات. به‌لام ئەگه‌ر له‌و ده‌مه‌دا چووی بۆ

حج جی څو په تی ټو پرسه بکات چونکه پیشتر ته جره بهی حوکی تورکی له سلیمانی نه بووه تا بزانی نایا له وانه یه تییدا بحوینته ووه؟ یان نا؟ سه رنج له موناجاته کانی رپی حج و قه سیدهی «تهی ساکینی ریازی مه دینهی مونه ووره» و قه سیدهی «وهی که روزهردی مه دینه...» بگره هست بهوه ناکهیت نالی ناواره و لی قه و ماوه؛ به تاییه تی قه سیده کی دواین «وهی که روزهردی...» پیوه دیاره که نالی عوزری به جی هیشتنی مه ککه و مه دینه به وده ده هیئتیه وه که ده لی «من که بازی دیده بازم نه ک شه واره ی ده سته مؤم». بازی دیده باز [بازی چاوبر کیکه ر] هی لیقه و ماوی نییه، ثم چند پره شیعه توند و برزه ی له یه کهم سه فوری حه جیدا گوتون که جاری تهنگانه ی نه گه ییشته تی. دوا ی جیهیشتنی حیجاز به ره و مال خه بوری تیشکانی بابانی وهر گرتوه و ماوه ته وه» (محمده مد، ۱۹۸۴: ۴۷-۴۸).

ثم بوجوونه ی سه ره وه هه تا رادیه ک نزیک ده بیته وه له گه ل میژووی په یوه ندی نالی له گه ل نه فعی شاعیردا، به وده ی نالی راسته و خو له سلیمانییه وه له م میژووه دا نه چوته حه ج، به لکو له سلیمانییه وه چوته شام و ته سته نبول ته نجا سه فوری حه جی کردوه. له بهر ته وده ی پیش ثم میژووه به لگه ی شیعی نه فعی و نالی هه یه که بونی شام و ته سته نبولی لی دیت. بزیسی هه یه له سالی ۱۸۴۰ سه فوری حه جی کردی و دوا ی ثم میژووه ژبانی له شام و ته سته نبول به سه ربردی؛ به لام له بهر ته وده ی ټو به لگه نامه یه ی که باس له کتیی بعض فوائد عقلیه و نقلیه ی نالی ده کات و ریکه وتی ۱۸۴۷/۱۱/۱ له سه ره و ناوی نالی به حاجی نالی نه هاتوه، ده کری تارادیه کی باش بگه یینه ټو راستیه ی تا ثم میژووه نالی حه جی نه کردوه؛ واته هه ر له شام و ته سته نبول بووه (Ahmad, 2017: 45). هه روه ها له شیعه کانی نه فعی شدا که ناوی نالی ده هیتری به لای ته ووه ناچی که ته وسه حه جی کردی یان که شیعه کان باسی دووری و غه ری بی ده کن ته و نه دی باسی دووری نیوان شام و ته سته نبول، ته و نه دی باسی دووری نیوان حیجاز و شام نییه، (هه ر وه که له به شه کانی تری ثم توژیته وه یه روون ده بیته وه).

۳- په یوه ندی نالی به بنه مالیه ی خادم سوجاده وه

۳-۱- دانانی بنه مالیه ی خادم سوجاده به هه مان پشت له گه ل نالی

مه لا ره ټووی خادم سوجاده که دواچو رگه ی زانایانی ټو بنه مالیه یه له سه رده می عوسمانی و که سایه تییه کی دیار و بهرچاویان بووه. شیعه و بهرهمی له پاش به جیماوه و مخابن تا ئیستا له نیو ره خنه ی ته ده پیدا ناوړنکی ته وتوی لی نه دراوه ته وه، له دوو شیعه ریدا یه کیان به زمانی فارسی و ته ویتریان به زمانی کوردی ناماژه به وه دده که ته وان له نه سلی نالی شاعیرن و خه لکی ولاتی شاره زورن.

دیوانگی در راه تو باشد غرورم از نسل نالی، از دیار شاره زورم
(خادم سجاد، ده سخته)

شیعه رنکی تری مه لا ره ټووی خادم سوجاده به زمانی کوردی سه بارت به خزمایه تییان له گه ل نالی:

له جوا بی مه له که دا ده لیم من عه بدیکی کورد زبانه	هه زار هه ندهم لی رابخورن غه یری ته وه هیچ نازانم
ته وه للودم کو یه بووه کورد ستانه مه فته نی من	پیر میکاییل جه ددی منه و ده لین له نالی عوسمانم
عه للامه مه لا سه عدی با پیرم ناموزای حاجی نالی بو	هه م کیژی خویشی پیدابوو هه ر ته و نه دی لی ده زانم
مه ولانا خالید قه ده میک له نالی دوورتر بوو لیمان	خزمایه تی حاجی قادر له دایکم خال و خالوانم (سه ره چاوه ی پیشوو)

۳-۲- له نیوان مه ولانا خالید، نالی، حاجی قادر و خادم سوجاده

په یوه ندی حاجی قادر به بنه مالیه ی خادم سوجاده، زور به که میی له سه ری باس کراوه، ته نانه ت له نیوان ثم چواره دا په یوه ندی یه کیکیان به ته ویتریان، واته پته و کوردی خزمایه تی هه ر چواریان، چونکه له سه ره چاوه ی جیاجیادا تا ک و ته را په یوه ندی یه ک دووانیکیان باس کردوه، ته مه ش ده ر خه ری ته وه یه که ثم چوار بنه مالیه یه خزمی یه کترن، بو وینه:

۱- حاجی قادر و نالی لای بنه ماله‌ی خادم سوجاده به خزم حسیب کراون؛ دلدار له یاداشته‌کانی خۆیدا دنووسی «دایکم ناوی زهوه کچی خورشید ته فندییه، فامیلیای دایکم عه‌له‌م‌زاده‌ن و له زه‌هاوه‌وه هاتوونه‌ته قه‌راغ زبێ کۆیه و ئیسکانیان کردوو، تا حاجی قادری کۆبی مه‌شه‌هور له‌م فامیلیایه... باوکی دایکم خورشید ته فندی هه‌ر به مه‌ئومورییه‌ته مه‌شغول بووه‌ و ته‌لێن که کاتیکی چاک و پیاوێکی عاقل بووه» (عه‌له‌ئە‌دین، ۱۹۸۵: ۱۳). ته‌نانه‌ت له مه‌درسه‌که‌شیان له شاری کۆیه وه‌ک پۆیستییه‌ک بۆ فەقییان دیوانی ئە‌و دوو شاعیریان وه‌ک پڕۆگرامی خۆیندنی فەقیاتی بوو «له مزگه‌وتی خادم سه‌جاده‌ش گولستان و بوستان و هه‌ندیکم حافزی شیرازی خۆیندوو له‌گه‌ڵ نالی و حاجی قادر. نالی و حاجی قادر هه‌ر خزمی مائی خادم سوجاده بوون، هه‌ر بۆیه هه‌ر فەقییه‌ک له‌وێ خۆیندبا نالی و حاجی قادریان فەرز ده‌کرده سه‌ری و وه‌کو ده‌رسی قورئانی به فەقیانیان ده‌خۆیند. به‌لام ئە‌و زه‌خته له مزگه‌وته‌کانی دیدا نه‌بوون» (کرمانج، ۲۰۲۱: ۶۷). له لایه‌کی تروه مه‌لا ره‌ئوفی خادم سوجاده ئە‌و راستییه له شیعریکدا باس ده‌کات و زۆر به وردی ناماژه به‌وه ده‌دات که حاجی قادری کۆبی پورزای مه‌حمودی باوکی بووه و ناموزای خورشید ته فندی^۱ باوکی زه‌هوییه‌ی هاوسه‌ری بووه:

مه‌ولانا خالید قه‌ده‌مێک له نالی دوورتر بوو لیمان
پورزای مه‌حمودی باوکم و هه‌م دوو قه‌ندیلی کۆیه بوون
خزمایه‌تی حاجی قادر له دایکم خال و خالوانم
ناموزای باوکی زه‌هوییه‌ هاوچه‌یات نووری چاوانم
(مه‌لا ره‌ئوف، ده‌ستخه‌ت)

رە‌نگه‌ وێرایی به‌رزبێ شاعیرییه‌تی نالی، خزمایه‌تییه‌که‌یشی له‌گه‌ڵ حاجی هۆکاریک بووبێ که شاعیر له‌نیو ئە‌و هه‌موو شاعیره‌ کوردانه‌ی که له شیعره‌کانیدا ناوی هیناون، زۆرتینیان ناوی نالی بووبێ.

۲- نالی و مه‌لا سه‌عدی ناموزای یه‌کتر بوونه؛ «ئاسه‌ف براگه‌وره‌ی شاوه‌یسه، ئاسه‌ف باپیری مه‌لا سه‌عه‌ده و شاوه‌یسه‌ش باپیری نالییه، له‌م لا مه‌لا سه‌عه‌د خادم سوجاده و له‌ولا مه‌لا خدری نالی به‌ چوار پشت ده‌گه‌نه‌وه به‌ یه‌ک. کاتیک مه‌لا خدری نالی کوردستانی جه‌هشستوو، مه‌لا سه‌عدی خادم سوجاده‌ی کۆبی دوو ژنی ده‌بیته‌ له‌ ژنی گه‌وره‌ی یه‌ک کچی ده‌بیته‌ به‌ناوی زه‌ینه‌ب خانم، ئە‌و کچه‌ی خۆی ده‌داته مه‌لا خدری نالی و له‌ ژنه‌ بچوکه‌که‌شیشی مه‌لا مه‌مه‌د و مه‌لا مه‌حمودی بووه» (موفتی، ۲۰۲۰: ۱۳۵). وێرایی ئە‌وه‌ش مه‌ولانا خالید که له تیره‌ی میکایه‌لییه، ئە‌ویش هه‌ر خزمی نالی و مه‌لا سه‌عدی بووه، به‌لام به‌گۆیره‌ی شیعریکی مه‌لا ره‌ئوفی خادم سوجاده مه‌ولانا خالید قه‌ده‌مێک خزمایه‌تییه‌که‌ی دوورتر بووه، وه‌ک ئە‌وه‌ی بگوتری ناموزای راسته‌وخۆ نه‌بووه به‌لام به‌ پشتیک دوورتر بووه:

ته‌وه‌للومد کۆیه بوو کوردستانه‌ مه‌فته‌نی من
عه‌للومه مه‌لا سه‌عدی باپیرم ناموزای حاجی نالی بوو
مه‌ولانا خالید قه‌ده‌مێک له نالی دوورتر بوو لیمان
پورزای مه‌حمودی باوکم و هه‌م دوو قه‌ندیلی کۆیه بوون
پیر میکاییل جه‌ددی منه و ده‌لێن له‌ ئالی عوسمانم
هه‌م کیژی خۆیشی پێدابوو هه‌ر ئە‌وه‌نده‌ی لی ده‌زانم
خزمایه‌تی حاجی قادر له دایکم خال و خالوانم
ناموزای باوکی زه‌هوییه‌ هاوچه‌یات نووری چاوانم
(خادم سجاده، ده‌ستخه‌ت)

^۱ به‌گۆیره‌ی سجلی عومومی ده‌وله‌تی عوسمانی، کورته‌ ژبانی خورشید ته‌فندی به‌م شێوه‌ی خواره‌وه‌ هاتوووه:

مه‌مه‌د خورشید ته‌فندی کوری کۆچکردوو مه‌مه‌د سه‌عید ته‌فندی له زانایانی عه‌رب مه‌لا حه‌فیدییه. سالی ۱۲۷۶ی کۆچی به‌رامبه‌ر سالی ۱۲۷۵ی رۆمی له کۆیسنجه‌ق له‌دایک بووه. له هه‌مان شاره‌دا و له حوجری مزگه‌وتی گه‌وره‌ کتێبه‌ سه‌ره‌تاییه‌کانی ئیسلامی به‌ زمانه‌کانی عه‌ربی و فارسی و تورکی خۆیندوو و هه‌ر سێ زمانه‌که‌ش به‌ خۆیندوو و نووسین ده‌زان. له سالی ۱۲۸۹ی کۆچیدا و له ته‌مه‌نی سێزده‌ سالییدا له قه‌له‌می مالی دامه‌زراوه، له ۸ی رجه‌بی ۱۲۹۴ی کۆچیدا تا ۲۴ی رهمه‌زانی سالی ۱۲۹۶ی کۆچی موچه‌که‌ی ۱۹۰ قرووش بووه. له هه‌مان رێکه‌وتدا تا ۲۱ی مانگی زولحیجه‌ موچه‌که‌ی ۲۷۰ قرووش بووه. له ۱۹ی زولحیجه‌ی ۱۲۹۷ی کۆچیدا تا ۲۳ی شه‌عبانی سالی ۱۳۰۰ی کۆچی موچه‌که‌ی هه‌مان پر بووه و له ۱۴ی ربه‌یعولنه‌هه‌لی ۱۳۰۱ی کۆچی تا ۱۵ی رهمه‌زانی سالی ۱۳۰۳ی کۆچی موچه‌که‌ی بۆته ۳۶۰ قرووش وه‌ک ئە‌مه‌نی سندوقی قه‌زای رانییه، له ۲۱ی شه‌والی ۱۳۰۴ی کۆچی به‌ موچه‌ی دووسه‌د قرووش بۆته کاتی ته‌حریراتی قه‌زای کۆیسنجه‌ق له ۹ی رجه‌بی سالی ۱۳۰۵ی کۆچی موچه‌که‌ی بۆته ۲۷۰ قرووش له هه‌مان قه‌زا گوازاوه‌ته‌وه سندوقی ئە‌مانه‌ت، له مانگی رجه‌بی سالی ۱۳۰۷ی کۆچی ده‌ستی له کار هه‌لگره‌توووه. له ۲۰ی زولقه‌عبیدی هه‌مان سال به‌ موچه‌ی ۳۰۰ قرووش بۆته کاتی ته‌حریر له هه‌مان قه‌زا، له ۱۳ی ربه‌یی دووه‌می سالی ۱۳۱۲ی کۆچیدا به‌ موچه‌ی ۵۰۰ قرووش له قه‌زای رانییه‌ سه‌ر به سنجاقی که‌رکوک بۆته به‌رپۆیه‌ری دارایی، له ۱۱ی ربه‌یی دووه‌می سالی ۱۳۱۳ی کۆچیدا مه‌ئومورییه‌ته‌که‌ی له گه‌نجینه‌ ته‌سلیق کراوه. له‌نیو خزمه‌تی رابردوویدا هیچ رده‌خه‌یه‌کی نه‌هاتۆته سه‌ر، ئە‌م کورته‌ ژبانه‌ له ۱۵ی مانگی سه‌فه‌ری سالی ۱۳۱۸ی کۆچی نووسراوه. بره‌وانه (DH.SAIdD.00095)

ئەۋەى مەۋلاناخالىد، نالى و بىنەمالەى خادىم سوجادە لەيەكتەر نىزىك دەكاتەۋە برىتېيە لە ئەۋەبوۋنى پىرمىكائىل و ئىمامى عوسمان. ئەۋەش لەۋەدا كە لە مېژۋى پىرمىكائىلدا جىگىر كىردى بىنەچەكەى و گەراندىنەۋەى بۇ ئىمامى عوسمان شىتېكى زانراۋە^۲. لەۋ رۋانگەشەۋە كە بە بەلگەى شىعەرى بىنەمالەى خادىم سوجادە، پەيۋەندىيان لە گەل مەۋلانا خالىد جىگىر كراۋە، ئەۋە رەت دەكرىتەۋە كە بەشىك لە تۈيژەرە توركەكان لەبارەى نازناۋى «العثمانى» كە مەۋلانا خالىد بۇ خۆى بەكارهېتەۋە، پەيۋەندىى بە خەلافەتى عوسمانىيەۋە نىيە و بەلكو ھەر پېچكەى ئىمامى عوسمان و دواترىش بوۋنە خاۋەنى بەرمالەكەى پىغەمبەرە كە لای ھەزەرتى عوسمان مابۋىيەۋە.

۳-۳- گۆرستانى دەرويش خدرى كۆيە و نالى شاعىر

بىن گومان بۇ گەيشتن بە راستىيە مېژۋىيەكان بەلگەنامە بە پەلى يەكەم دېت، لە ئەگەرى نەبوۋنى بەلگەنامە و دەستخەت و بەرھەمى نووسراۋ، ناچار پشت بە مېژۋى زارەكىى دەبەستىرت. باسكردى مېژۋى زارەكىى بۇ ئەم جۆرە بابەتەنە ۋە نەبى راستىيەكان يەكلا بىكەنەۋە، بەلام وروژاندىن بابەتەكەيە و بۇى ھەيە تۈيژەرانى تر بەداۋىدا بچن و بتوانن سەرەداۋىكى تر بدۆزەنەۋە. بەپى دەماۋەم گىرانەۋەى رۋوداۋەكان؛ گۆرستانى دەرويش خدر يەكەنە لە گۆرستانە ديارەكانى كۆيە، بۇيە بەۋ ناۋەۋە ناونراۋە، دەرويش خدر لە باپىرانى بىنەمالەى خادىم سوجادەيە و چۆتە ھىند، كە لە ھىند گەراۋەتەۋە بۆتە دەرويش، لە دەرويشىتېشىدا ھى قادرى و نەقىشەندى بوۋە، بە تەنيا ھى يەكېكىان نەبوۋە. كاتىك ئەم خدرە مردوۋە لەۋ گۆرستانە نىژراۋە و ئىدى ناۋى گۆرستانەكە بۆتە گۆرستانى دەرويش خدر و لای عوسمانىيەكانىش گىرنگى پىدراۋە، بۇ ۋىنە گومبەتەيان لەسەر دروست كىردوۋە و مچۈرېشيان بۇ دامەزاندوۋە. ئەم گومبەت دروستكردن و مچۈردانانە نىشانەى گىرنگى پىدانى عوسمانىيەكان بوۋە و بۇ ھەموو گۆرستانىك ئەم دوو كارە نەدەكران. خەلكىش بە پىرۋىزى دانراۋە و تەننەت تا سسالانى ھەفتاكانى سەدەى رابردوۋش خەلك بۇ مران سەردانى گۆرستانى دەرويش خدرىان دەكرد (حاجى فەزىلە: چاۋپىكەۋتن).

دوۋى چاۋپىكەۋتن و دواندى گىرگە و بەتەمەنەكانى بىنەمالەى خادىم سوجادە، سەرداۋى ئەۋ بابەتە ئەۋەى لىكەۋتەۋە كە دەرويش خدر مامى نالى شاعىر بوۋە و نالى بەناۋى ئەۋەۋە كراۋەتەۋە. بەلام ئەم بابەتە ھەر بۇچۈنە و دەپى لىكۈلېنەۋەى زىاترى لەبارەۋە بكرى. ئەمە بۇ يەكەم جارە دەروژىنرى و بەئومىدى ئەۋەى تۈيژەران بەداۋىدا بچن و شىتى دىكەى لى ھەلېكرېتن.

۳-۴- ژيانى مەلا سەعدى خادىم سوجادە

مامۇستا مەلا غەبدولكەرىمى مودەپىس سەبارەت بە ژيانى مەلا سەعدى پىۋى واپە: ناۋى سەعدى كورى مەلاخدرە بىنەچەكەيان دەگەرېتەۋە بۇ ئىمامى عوسمانى كورى غەففان و لە تىرەى پىرمىكائىلى «دەۋدان»ن. ناۋىراۋ لە سالى ۱۱۵۰ كۆچى لە شارى كۆيە لەدايك بوۋە و بەرمال و سەجادەى پىرۋىزان لا بوۋە. لە كۆيە خۇندوۋىيەتى تا بۆتە زانايەكى گەۋرە كە لە سەردەمەكەيدا تاكە زانا بوۋە و ھاۋتاي نەبوۋە. بەرھەمەكانى ئەۋەندە زۆر بوۋن گەيشتبوۋنە ئەندازەى بالايەكەى. لە تەمەنى ۱۱۰ سالى و لە سالى ۱۲۶۰ كۆچى ۋەفاتى كىردوۋە (المدرس، ۱۹۸۳: ۲۲۱).

ئەم مېژۋى مامۇستا مەلا غەبدولكەرىم كە بۇ ژيان و مردنى مەلا سەعدى دانراۋە بە پى مېژۋى زاينى دەكاتە ۱۷۳۷-۱۸۴۴ز. بەلام دوۋى گەرانمان لەنىۋ بەلگەنامەكانى عوسمانىدا، لە بەلگەنامەيەكدا كە مېژۋى ۱۲۷۵/۶/۱۰ كۆچى (۱۸۵۹/۱/۱۵ز) لەسەر نووسراۋ، تىيدا باس لەۋە دەكات كە ھەر دوو برا مەلا مەحمۇد و مەلا مەھمەد كورانى مەلا سەعدى خادىم سوجادە لە زانايانى كۆيسنجەقن، دوۋى ئەۋەى مەلا سەعدى باوكيان لە ۱۵ رەجەبى سالى ۱۲۷۳ كۆچى ۋەفاتى كىردوۋە، ناۋىراۋىش لە ئەۋەفەۋە ھەفتاۋىنچ قىرۋوش موۋجەى بۇ تەرخان كرابوۋ، لەۋ سۆنگەيەۋە دوۋى ۋەفاتى ناۋىراۋ كە ئىمامى ئەغزەم و ھومامى ئەقەدەم بوۋ، كورەكانى لە شىۋىنى ئەۋ لە خىمەت و تەدرىس بەردەۋامن؛ داۋا دەكرى كە يارمەتتەيەكە لە رۋژى ۋەفاتى ناۋىراۋەۋە بۇ كورەكانى خەرج بكرى. ئەم داۋاكارىيەش لە لايەن زانايانى ناۋچەكە و بەغداۋە ۋاژۇ كراۋە، كە لەۋانە:

^۲ بۇ زياتر زانبارى لەبارەى بىنەچەى بىنەمالەى مەۋلانا خالىد براۋنە: (صدىق، ۲۰۱۹: ۸۴-۸۸)

هیدریزاده محمدهمین حیدری، سهید علی قادری، موفتی محمده فیزی و ههروهه چهند مودپرېس و سهركاتیبكی تری تیدایه. میژووی كوچی دوابی مهلا سهعدی به پێی بهلگه نامه كه ۱۵ی رهجه بی سالی ۱۲۷۳ی كوچیه، كه دهكاته ۱۸۵۷/۳/۱۱ی زایینی. بههزی ئهم بهلگه نامه هیه وه ئهو میژووهی ماموستا مهلا عهبدولكه ریم مودپرېس كه بو كوچی دوابی مهلا سهعدی دانابوو راست دهكرتته وه و سپرده سالی دوابی ئهو میژووه واته له ۱۸۵۷/۳/۱۱ی زایینی كوچی دوابی كردوه (A. D. H. 0422).

۳-۵- له باره ی زهینه ب خانی نالییه وه

وهك له سالی ۲۰۱۷هه پاپشت به بهلگه نامه كانی عوسمانی، ئه وه سهلمینرا كه نالیی شاعیر هاسه ر هه بووه و هاسه ره كه شی ناوی زهینه ب بووه و له مهككه له گه لیدا بووه، به لام ناسنامه ی زهینه ب نه سه لما كه كیه و له چ بنه ماله یه كه، به مه زنده و پیشبینی كرابوو كه له گوینه زهینه ب عه رهب بووی یان خه لكی حیجاز بووی (Ahmad, 2017: 57). به وردبوونه وه له وشه ی «خاتون» كه له بهلگه نامه كهدا له پال ناوی «زهینه ب» وه هاتوه، ده گه ی نه ئهو راستیه یه كه وشه كه عه ره بی نییه و «له بنه رهدا نازناوی ژنانی خان و خاقانه كانی تورك و مه غول بووه» (عمید، فرهنگ) و له ناو كورد و فارسشیش بو ژنانی خاندان به كار هاتوه. بویه دهكری بگوتری كه عه رهب نه بووه. له لایه كی دیکه وه هه بوونی ناویك به ناوی زهینه ب وهك هاسه ر ه نالی، ئه وه رهد ناكاته وه كه نالی پیشتر ژنی دیکه ی به ناوی دیکه وه خۆش و مستی، به تاییه تی دیاره كه زهینه بی هاسه ر ه دوابی سه فه ره كه ی نالییه بو حج، واته ته مه نی نالی له چل سالی به ره و ژوره، بویه دهكری پیش ته مه نی چل سالی هاسه ریشی هه بووی و له سه رده می فهقییاتیشدا كچیکه ی به دل بووی و بو نی نه بووی^۳. ئهو مه زنده یه ی كه نزیك له راستی بی به وه ی كه ئهو زهینه به كورد بیته و له بنه ماله ی خادم سوجاهه بی، ئهم بوچوونانه ی خواریه ون:

یهكهم: نالی و مهلا سهعدی خادم سوجاهه ناموزای یه كترن، ههردووکیان له پیرمیکاییلن. نالی لای مهلا سهعدی خویندوو و مهلا سهعدیش كچی خۆی داوته؛ ئه وه تا مهلا رهئوفی خادم سوجاهه ئه مه به ئاشكرا ده رده بری:

ته وه للودم كو یه بوو كوردستانه مه فته نی من پیر میکاییل جه ددی منه و ده لێن له نالی عوسمان

عه للامه مهلا سهعدی بابیرم ناموزای حاجی نالی بوو هم كیژی خۆشی پیدابوو هه ره ئه وه نده ی لی ده زانم (دهسته خه تی مهلا رهئوف)

دووهم: «كچه كه ی مهلا سهعد ناوی زهینه ب بوو، میژدی له غه ریبیدا كرد و هه ره له غه ریبیشدا كوچی دوابی كرد و له و بی هه والیه یه ئه ودا دایکی وهزگی دا و مرد» (حاجی فهزیله: چاپیكه وتن). نزیكه لیژدا هه مان ئهو زهینه به ی نالی بی، چونكه هیچ بهلگه نامه یه كه ئه وه نیشان نادات كه زهینه ب خان دوابی مردنی نالی، گه رابیتته وه كوردستان. له گه ل ئه وه شدا ناوانی زهینه ب خانی كچی مهلا رهئوفی خادم سوجاهه ناسراو به «كچه كورد» بو ی هه یه هه ره درێژكراوه ی زهینه به كه ی نالی بی. ئه وه ی جیگه ی سه رنجیشه له و داخواری نامه یه ی زهینه بی هاسه ر ه نالی، ناوی خۆی به «زهینه ب خاتون» (SD.02903.00030.002) نووسیوه.

سێهه م: نالی شیعریکی هه یه له په سنی مهلا سهعدی خادم سوجاهه و بنه ماله كه یان، له و شیعهدا په سنیکی زوری زانای گه وره مهلا سهعدی خادم سوجاهه ددات و وهك ئه وه ی داوای كچه كه ی ئهو بكات و خوازیتی بكات، كه ئهو كاته نالی له ده ره وه ی كوردستانه، به لام نازاری له شامه یان له ئه سه ته نبووله و یانیش له حیجازه:

^۳ عه لانه دین سه جادی پێی وایه نالی كه له فه رده داغ بووه هه بیبه ناویکی خۆشویستوو به لام وا ده رناكه وی كه تا كوتایی ژبانی له گه ل مابوویتته وه و بهلگه یه كیش نییه كه هه بیبه ی له گه ل خۆی بردی، بهلكو زۆرتر نه چیتته ده وه كه له گه لی نه بووی، چونكه كاروایتکی وا دوور و درێژ و هه ره رۆژه له شوینك بو پیاویتی به ستراوه به پێه ندی ژنه وه هه لئاسوو رپت. شیعی (نه مردم من) یش وا ئه گه یه نی كه هه بیبه ته نیا دوو سال له گه ل نالی بووه (سه جادی، ۱۹۵۲: ۲۱۵)

چونکه شو کچه زور تالیبه بو دینی محمه د
 عیبی نیبه و تهجره به کین خیره به دینم
 هر چنده به جیسمانی نمن غاییم ماما
 نهی سعه نهی شاهی من نهی خادمی سوجاده
 دس هلمه گرن غیره ته نیوه بن و خوداتان
 شوو دل به سهری شو و دووه شمشیری قه زاتان
 به خودا دلکه کم هر له حزه له لاتان
 نالی دلای خالی نیبه له تیزی پاتان
 (نالی، ده ستنوس)

ته وای شیعه که که په سنی بنه ماله ی خادم سوجاده، به لام هندی له مبه سستی شیعه که روون نیبه؛ نه گهر چی له
 دپری کوتاییدا قسه و په سنی که بو مالا سعه کاتی دلای: «نهی سعه نهی شاهی من نهی خادمی سوجاده، بو به دس
 هلمه گرن له کچه و نه کچه نه هلی دین و دینداریه»، له وه نزیکه که نه م په سنی نالی ده سپیکی داوا کردنی کچه که ی
 مالا سعه یی، که ده بیته زینب خانی خیرانی نالی؛ نالییش نه وسا له غریبی بووه «هر چنده به جیسمانی نمن غاییم
 نه مالا/ به خودا دلکه کم هر له حزه له لاتان»، نیمه وای بو ده چین نالی شو کاته له شام یان حجاز بووی، به به لگه ی نه وه ی
 له و به لگه نامه یی که له ساللی ۱۲۷۴ باس له هاتنی نالی ده کات له شامه وه بو مدهینه
 (I_DH_00395_026172_002_001) هیچ ناما زه یی کی تیدا نیبه که هاوسه ری له گهل یح، له بهر نه وه ی نو سراوه که
 باس له یارمه تیدانه، نه گهر هاوسه ری له گهل بوا یه لانی کم ناما زه به وه ددرا که خوی و هاوسه ری هاتونه ته مدهینه و
 گوزرانیان خراپه، به لام باس نه کردنی هاوسه ر، نیشانه یی که که نالی له و سه ره تابه دا هاوسه ری له گهل نه بووه و وا دیاره دوا ی
 نه وه (واته له سه فوری دیکه) کچی مالا سعه دی خادم سوجاده ی خواستوه. روونیش به کاره ی تانی ده سته واژه ی «نه ی
 شاهی من» بوی همیه واتای نه وه ی لی بفامریته وه که ده گونجی مالا سعه ماموستای نالی بووی، یان سه روه ری بنه ماله
 و به ره بابی نالی بووی!

رهنگه پرسپاری نه وه ش دروست یی، که به پی بو چونی ماموستا عه بدولکه ریمی مودرپس نه گهر مالا سعه له
 ده وری ساللی ۱۸۴۳ کوچی دوا یی کردی، واته سه روه ری دهر چونی نالیبه له کوردستان و ده ی پیش شو میژوه نالی شو
 نامه یی بو نووسی، هر وه که له سه روه به پی به لگه نامه ی عوسمانی میژوی مردنی مالا سعه راس تکرایه وه، بو به
 ده کری نامه شیعیبه که له نیوان ساللی ۱۸۴۰-۱۸۵۰ نو سرا یی.

خالیکی تر له دپره شیعیکی نه فعیدا بونی مالا سعه دی خادم سوجاده ی لی دیت، به لام له بهر ناروونی واتیه که به
 ره های حوکی له سه ر ندری و نه مهش ده که ویتته چوارچیوهی وروژاندن به لکو له داهاتو دا به دوا دا چونی بو بکری. له و
 وه لام و وه لامکاریبه ی نیوان نالی و نه فعی، نه فعی له دپره شیعیکی دا بو نالی دلای:

نه بو مهنمولى من نه سلا به نامه ی تو بيم خورپرهم
 نه میستی یح ته فه ککور جه زمه زانیم سعه دی خه ددما ه

نه م سعه دی خه ددما ه (سعه به یی کورت له بهر کیشی شیعه که) له رووی شیوه له سعه دی خادم نزیک ده بیته وه،
 وه که نه وه ی نه فعی به هوالی سعه دی خادم سوجاده دلخوش بووی. ده گونجی مبه سستیش سعه دی شیرازی بووی، به لام
 له بهر دلنیانه بوون ته نیا به وه نده له سه ری ده وه ستین.

۴- نالی و نه فعی

به دوزرانه وه دیوانی نه فعی، په یوه ندی نیوان شو و نالی ناشکرا بو، نه گهر چی له باره ی ژیان نامه ی نه فعیه وه شتیکی
 شو تو نازانری، نه وه نده همیه شو ده ستخه ته ی که له کتیخانه ی «سلیمانیه» ی نه سته نبول به ده سستی محمد سعید سلیمانی
 له شام نو سرا وه ته وه، به شی زوریبه که ی شیعی نه فعیه که به کوردی نا وه ند، کوردی گوزان، فارسی، تورکی و عره یی
 شیعی تیدایه. نو سه روه که له ره جی ساللی ۱۲۶۳ک (نا وراستی ساللی ۱۸۴۷ز) له نو سینه وه دیوانه که بو ته وه، ناما زه ی
 به وه دا وه که نه فعی وه فاتی کردوه و دهر پرنی (رحمه الله) ی بو به کاره ی تاهه (AEFRS430:103). نه م بو نیمه نه وه
 نیشان ددات که په یوه ندی نالی و نه فعی پیش شو سالانه بووه، به تاییه ت له وه دا هاویه شن، که هر دوو کیان شیعیان بو په سنی

فایهق ئە فەندی دەفتەرداری شام نووسیوه. له لایهکی تر دوو نامە ی شیعری نە فەعی بۆ نالی دەبیرین و وهلامیکی نالییش له نیۆ دیوانه کهدا ههیه، که بریتین له:

۱- نە فەعی له شیعریکیدا به زمانی فارسی به بای سهبا نامهیهک دهئیرئ بۆ خضر ذو فنون که پیمان وایه زۆر نزیکه ئەو خزەر نالی بیّت و له شیعره کهدا باس له دووری خۆی لهو دهکات، وادیاره نە فەعی له شام بووه و ئەویش له ئەستهنبول بووه:

ای صبا از نفعی زار و زبون پیک شو رو نزد خضر ذو فنون
آستان شامخس تفهیم کن عرض اخلاص مرا تقدیم کن
(نە فەعی، ۲۰۱۰: ۱۳۸)

ههروهها له شیعریکی دیکه ی فارسیدا پهستیکی زۆری «سورنامه» یهک دهکات که بهرهمه می خضر ذو فنون، پی وایه هاوشیوهی نهبووه و داوا له خودا دهکات که ئەو سورنامه و فهتیهیهی خزر له چاوی پیس و ههسوودان بپاریژئ:

بوالعجب سورنامه ای فرموده خضر ذوفنون کرده افشان گوهر از حد و از عنایت برون
(نە فەعی، ۲۰۱۰: ۱۶۰)

لهو شیعره دا باسی سولتان مهحمودی دووم دهکات، وهک ئەوهی نالی ئەو بهرهمه می بۆ ئەو نووسییه یان مهحمود خانی دووم لهژاندا بی. وهک زانراویشه سولتان مهحمودیش له سالی ۱۸۳۹ کۆچی دواپی دهکات و ماویهکی کهم پیش کۆچکردنی، عهبدولمهجیدخانی کوری دهکاته جینشینی:

آن شهنشاه معظم حضرة محمود خان دشمنش بادا همیشه در چه حسرت نگون
(نە فەعی، ۲۰۱۰: ۱۶۰)

۲- نە فەعی نامهیهکی شیعری به کوردی ناوهند بۆ نالی نووسیوه و نالییش وهلامی دهکاتهوه و له ههردوو شیعره کهدا وا دهده کهویّت که نالی ئەو کاته له ئەستهنبول بووه و نه فعییش له شام. شیعره کهی نە فەعی به «که واصل بوو له گهّل بایی سهبا...» دهست پیدهکات و وهلامه کهی نالییش به هه مان کیش و سهرواوه به «موعه طهر بوو به بویی ناشنایی...» دهست پیدهکات.

۳- ئەو شیعره ی نالی که له دهستخه ته کهدا هاتوه، ناوه پۆک و سهروا کهی له گهّل شیعریکی نە فەعی زۆر نزیکن، وهک ئەوهی ههردووکیان له غه ربیدا نامه ی شیعری بۆ ناوه ی کوردستان بنوسن:

ئهی زومریدی خارجه سهرم بی به فیداتان بۆ غیرهت و بۆ هیممهت و [بۆ] شهرط و وهفاتان
(نالی، دهستتوس)

سهر و مال و دل و رۆحم فیداتان خه لاصم کهن له دهست جهور و جهفاتان
(نە فەعی، ۲۰۱۰: ۲۹)

هه ر چهنده به جسمانی ئەمن غایبیم ئەمما به خوا دل کهم هه ر له حزه له لاتان
(نالی، دهستتوس)

أیا روحی أخبرکم بوجدی فروحی عندکم والجسم عندی
(نە فەعی، ۲۰۱۰: ۵۱)

نه مانه و زور دپړی تر و شیعی تر همن که شایانی توژینه وهی سه ربه خون.
 ۴- له شیعی «نهسته مووله نهو گولستانه ی که خاریکی نه بی» ی نه فعی دا، ستایشیکی زوری نالی دهکات و
 دنووسیت:

مه نعه لپی هه لکاهوئ طبعیکی وهک نالی له طیف هه ر دیارتک به کره جو یا سه رچنارنکی نه بی
 (نه فعی، ۲۰۱۰: ۳۰)

له مانه وه به دهرده که ویت په یوه نندیه که له وه زیاتر بووه که هه ر یه کترناسینیکی ناسایی بووی، به لکو په یوه نندیه کی به تینی
 و ابووه، که وپرای شیوازی شیعی شیان، له پرووی ناوهرؤکیشه وه نریکی یه کترن.

۵- نالی و دهفته رداریی شام

دوای دوزرانه وهی دیوانی نه فعی، دهرکهوت که په یوه نندیه کی پته و له نیوان نه فعی و فایه ق نه فندی دهفته رداری شامدا هیه
 و نه فعی چهند شیعیکی بؤ نووسیوه. به وهش دهزانی که فایه ق دهفته رداری شام بووه، له شیعیکیدا به زمانی تورکی نه مه
 راده گه یه نی:

شام وتوابعین فایق اولدی دفتردار بو لطف حقه قمو خلق اولدی آگاهی
 تبریکنامه صفت سویله نفعیا تاریخ افزون تر اولسه هر آنده منصب وجاهی
 (نه فعی، ۲۰۱۰: ۲۲۱)

له هه مان کاتدا هه ر له نیو دهسته تی دیوانی نه فعیدا شیعی نالیس به زمانی فارسی له په سنی فایه ق نه فندی
 ده بیترئ. به گویره ی به لگه نامه کانی عوسمانی، فایه ق نه فندی له ۱۲۵۸/۹/۵ ی کوچی (۱۸۴۲/۱۰/۱۰ز) له دهفته رداری
 شام بووه (A.DH.00067) و له ۱۲۵۹/۷/۲۷ ی کوچی (۱۸۴۳/۸/۲۳ز) له بهر لیها تووییه که ی بؤ دهفته رداری سه یدا
 گوازاو ده توه (A.MKT.00007.00091.001). وا دیاره هه ر سالیک له شام دهفته رداری بووه، چونکه «له ۱۲۵۷/۱/۸ ی
 کوچی (۱۸۴۱/۳/۲ز) نه نوهی نه فندی دهفته رداری بووه و دوای مردنی ناوبراو، فایه ق نه فندی هاتوته شوینی»
 (A.DH..00035). لیره ده دهرده که ویت که نالی پیش سالی ۱۸۴۳ فایه ق نه فندی دیوه و به و شیوییه به فارسی په سنی
 ده دات. نه گه رچی زانیاریمان له باره ی ژبان نامه ی نه م دهفته رداری ده ست نه کهوت، به لام به گویره ی نه وهی نالی به فارسی
 شیعی بؤ نووسیوه و نه فعیس به فارسی و تورکی، دوور نییه کوردی کورمانج نه بووی!
 له ناوهرؤکی نه و شیعه فارسییه ی نالی بؤ فایه ق نه فندی نووسیویه تی دوو خال ده بیترئ:
 یهک: وا دیاره نالی دوای دیدار و ناسینی فایه ق نه فندی، چوته نهسته نبوول و له شیعه که دا نه وه دهرده برئ که له
 دارالسلطنة (واته نهسته نبول) ه و دووره له فایه ق نه فندی.

دو: په ریشانی و عاجزی حالی خوی بؤ نه و دهرده برئ و داوای لیده کات ناوړیکی لی بداته وه و ته گبیریکی بکا:

نالی خود را بهمت شفق در کار کن خواهم از تو حسن تدبیری بحال عاجزم
 بلبل پژمردۀ محبوسن بی برگ و نوا گرچه دارالسلطنه باغ سرور و شادایست
 تا فلک در دور خود صاحب زمان و فایقست
 هست غربت کشته دور از خان مان فایقی
 جانفدای لطف و تقریر و بیان فایقی
 در کجا خواند هزاران داستان فایقی
 کی مرا غم می دهد یکدم امان فایقی
 گم نگردد از تو یک لحظه زمان فایقی

نالی و نه فعی شیعره که بیان له پرووی شیوهه له بهاری په سنی فایهق ته فەندی له یه کتر نزیکن. وا پیده چی نالی لاسایی نه فعی کردیته وه چونکه نه فعی شیعی زوری له ستایشی فایهق ته فەندی نووسیوه و ئەم شیعی شیعی له پرووی سه روا و پاش سه رواه هاوشیوهی شیعی نالییه:

عندلیبا بئله گوی داستان فایقی نغمه ای خوان از مدیح گلستان فایقی
(نه فعی، ۲۰۱۰: ۱۸۲)

۶- نالی له حیجاز

۱-۶ نالی له مه دینه ی مونه ووهه

تا ئیستا نه وهی که زانرابوو، نالی دوو جار سه فەری هه چی کردبوو، بیگومان بو سه فەری هه ج وپرای شاری مه ککه، سه فەری گۆری پیغه مبه ریش له مه دینه بو ته نه ریتیکی حاجییان؛ به لام په یه دینی نالی به ئەمیری مه ککه وه، نه وهی لای هه موان جیگیر کردبوو که مانه وهی نالی له حیجاز، واته مانه وهی له شاری مه ککه. به لام به گۆری به لگه نامه یه که میرووی سالی ۱۲۷۴ ی کۆچی (به رامبه ر مانگی یه کی سالی ۱۸۵۸ز) له سه ره، یه که مین قوناغی چوونی نالی له شامه وه بو حیجاز؛ بو شاری مه دینه بووه، چوونه که یه هه ر ته نیا سه فەریکی کاتی نه بووه وه که به شیک له هه ج و عومره؛ به لکو تیدا نیشته چی بووه، له به ره هه ندیش له جیاتی ناوی حیجاز به گشتی و ناوی مه ککه به تاییه تی، راسته وخۆ نه وه باس ده کری که نالی له شامه وه به ره مه دینه هاتوه و داوا ده کری هاوکاری بکری (I_DH_00395_026172_002_001). بو یه ده کری قوناغی یه که می مانه وهی نالی مه دینه بووی و تا «سالی هه زار و دووسه د و هه شتا و هه ندیکی کۆچی وه که هه زاروی باسی کردوه که ده کاته سالی هه زار و هه شتسه د و شه ست و هه ندیکی زایینی هاتۆته مه ککه» (الحضراوی، ۱۹۹۶: ۳۵۷) و ماوه یه کی زور له مه ککه گیرساوه ته وه و نه و بو چوونه ی مه سه وود مه مه دیش له راستی نزیک ده بیته وه که له روانگه ی شیعی نه ی ساکینی ریازی مه دینه ی مونه ووه ره، هه ستی نالی هه ستیکی غه ربانه نییه، چونکه خۆی له مه دینه نیشته چییه، به لام که له مه دینه دورده که ویتته وه، جا چ بچیته مه ککه یان به ره نه سه ته نبوول بچی، هه ستی غه ربایه تیه که و دور که ویتته وه له ره وزی پیغه مبه ر (د.خ) زیاتر ده بیته. نالی «به یینیکی زوری یه ده چی ده گه رپته وه بو هه ج. ئەم جاریان له قه سیده ی «ئه ی تازه جه وان» دا ئاوه یی پیوه دیاره که ده لی: «موددیکه که هه م گه رده شی ده ورانی سوپیهرم» هه موو به یته کانی دیکه شی داد و برۆیه له ده ست پیری و یه وه زعی و لیقه و ماوی...» (مه مه د، ۱۹۸۴: ۴۷-۴۸).

۲-۶ نالی له مه ککه

دوای بلا و بوونه وهی کتیبه که ی الحضراوی به ناوی نه زه ته الفکر و باسکردنی کورته ژبانی نالی و بلا و کردنه وهی شیعه ره بییه ۱۱۶ به یته که ی، نه وه پروون بوویه وه که نالی په سنی شه ریف عه بدوللا پاشا بن عۆنی ئەمیری مه ککه ی داوه و گه نکه شه و گه توگو له نیوان نالی و مه مه د مه حمود شه نقیتی روویداوه. له نامه که ی زه یه ب خانی هاوسه ری نالیدا، که داوای هاوکاری له کاربه ده ستانی عوسمانی کردوه، ئاماژه ی به وه داوه که «میژده که ی، واته نالی، ده رسی داوه ته شه ریف حوسین پاشای ئەمیری مه ککه» (SD.02903.00030.002). له مه وه ده رده که ویت که نالی نه که هه ر ته نیا دۆستی شه ریف عه بدوللا بن عۆنی ئەمیری مه ککه بووه، به لکو له هه مان کاتدا مامۆستای شه ریف حوسین (۱۸۵۳-۱۹۳۱) یه بووه، که ده کاته برزای ئەمیری مه ککه. بو پشتر استکردنه وهی ئەم به لگه نامه یه، «شه ریف حوسین سالی ۱۲۷۰/ک ۱۸۵۳ له ئەسه ته نبوول له دایک بووه و دوای ته مه نی دوو یان سی سالی له گه ل باوکی ده گه رپته وه مه ککه، هه ر که ده گه رپته وه لای باوکی خویندن و نووسین و هه ندی سوورده تی بچووکی قورئان فیژ ده ی، پیچه وانیه ی ئەشرافه کانی مه ککه، ناینیزنه ده ره وهی مه ککه و له ماله وه مامۆستای بو دابین ده کن و پیش ته مه نی بیست سالی قورئانی پیروژ له به رده کات. له وانیه ی که ده رسیان داوه تی شیخ مه مه د مه حمود شه نقیتی و میژوونوس شیخ ئەحمه د زهینی ده حلان و هی ترن (الزرکلی، ۱۹۹۲: ۱۳۱-۱۳۲). شه ریف عه بدوللا، حوسینی برزای زور خۆشه و بیست و زور له خۆی نزیک ده کرده وه و نه و کاته ی که حوسین له مه ککه بوو، شه ریف عه لی بن مه مه د باوکی حوسین له ئەسه ته نبوول بوو، تا نه خۆش که وت و حوسینیش چوه لای و له سالی ۱۸۷۰ باوکی کۆچی دوایی کرد و داوتر گه راپه وه حیجاز و له سالی ۱۸۷۵ عه بدوللا پاشا عه بدیه خانی

کچی لی ماره کرد» (المومنی، ۱۹۹۶: ۱۹). لیژدها سهرنج ددهین ته گهر تهو مام و برازایه په یوه نندیان ناوا خوش بوویج و نالییش په یوه نندی له گهل شریف عه بدوللا ته وهنده خوش بوویج که به شیعریه پهنی بدات، تهوا زور گونجاوه که ماموستای برازاکه ی ته میری مه ککیش بوویج، ته گهر تا تمه نی ۱۹ سالی حیسایی ته وهی یو بکهین که ههر فیروخاوه بووه، به بهلگه ی ته وهی پیش بیست سالی قورثانی پیروزی ته زبهر کردووه، واته تا سالی ۱۸۷۲ ههر دهرسی پیدراوه و ته مهش ری تیده چی، چونکه لهو نیوانه دا نالیی شاعیر له مه ککه بووه. ته وهی که نیوانی نالی و عه بدوللا بن عونی ته میری مه ککیشی خوش کردووه، خالی هاوبه شی ههر دووکیان بووه، چونکه «ته میری مه ککه عه بدوللا بن عون که کوری گه وری شریف محمه مد بن عون بووه، دوا ی وه فاتی باوکی له سالی ۱۸۵۸ ته ماره ته که ی گرتنه دهست. تهو که سیکی زانا بوو و زور هوگری گه ننگه شه و هه فرکیی زانستی بوو، شاره زاییه کی زوری له ته فسیر، فه رمووده، فیقه و ته ده بیات هه بوو، نریک نوزده سالان ته میر بوو تا له حوزیرانی سالی ۱۸۷۷ کۆچی دوا یی کرد» (عبدالغنی، ۱۹۹۲: ۸۳۵-۸۳۶).

۶-۲-۱- نالی له دهفته ری مالییه ی مه ککه دا

تیغه یو ته وهی به بهلگه وه تهو زانیاریانه ی پیشر باسی مانه وهی نالیان له حیجاز ده کرد، بسه لمینین، وامان به باش زانی که به دوا ی تو ماری دارایی دهفته ره کانی مه ککه و مه دینه دا بگه ریین، له یه کیک له دهفته ره کاند، له نیو ناوی سهدان که س که باس له دانی یارمه تی و موچه کانیان کراوه، ناوی خدر نالی ته فنه دیش هاتووه. تو ماره که میرووی ۲۵ / ۱ / ۱۲۸۹ ی کۆچی له سه ر نووسراوه که ده کاته ۴ / ۴ / ۱۸۷۲ ی میلادی. موچه که له مانگی مارتی سالی ۱۲۸۶ تا مانگی شوپاتی سالی ۱۲۸۷ ی رومی، که ده کاته مانگی ئاداری سالی ۱۸۷۰ یو مانگی شوپاتی سالی ۱۸۷۱ بووه و دوا زده مانگی له سه ر نووسراوه. که مانگانه که ی ۳۳۳ قرووش بووه (EV.d... 33798).

له تو ماریکی دیکه دا که میرووی ۱۵ / ۵ / ۱۲۸۹ ی کۆچی له سه ر نووسراوه که ده کاته به رامبه ر ۱۱ / ۷ / ۱۸۷۲ ی میلادی، به هه مان شیوه جه خت له سه ر موچه که کراوه ته وه و ته وهنده هه یه باس له موچه ی ۳۶ مانگ ده کات و موچه ی سی سال له مارتی ۱۲۸۴ (ئاداری ۱۸۶۸ ز) تا شوپاتی ۱۲۸۷ ی رومی (شوپاتی ۱۸۷۲ ز)، که ده کاته مانگانه ۳۳۳ قرووش و کوی هه موی نووسراوه ۱۱۹۸۸ (EV.d... 33991).

له بهلگه نامه که وه دهرده که ویت که له سالی ۱۸۶۸ ی میلادی هه یو یو سالی ۱۸۷۲ هه موچه ی نالی مانگانه ۳۳۳ قرووش بووه.

له تو ماریکی دیکه دا که دهفته ری ته وقافی هوما یونه و میرووی ۷-ی شه عبانی سالی ۱۲۸۱ ی کۆچی له سه ر نووسراوه، که ده کاته ۵ / ۱ / ۱۸۶۵ ی میلادی، دهفته ره که ناوی هه موو تهو موجا ویر یان نیشته جیه کانی مه ککه و مه دینه ی تیدانه که خه لکی تهو دوو شاره نین و له وی نیشته جین و بری موچه و یارمه تییه کانیان تیدا تو مار کراوه. له نیو تهو دیان که سه انه دا ناوی نالی ته فنه دیش به «خضر نالی ته فنه دی له په ره وانی ته ریقه تی نه قشبه ندی و له زانایان «طریقت علیه نقش بنیدین و علمادین»، تیدا موچه که ی ناوبرا و نووسراوه که ۴۰۰ قرووشه و حیسایی دوا زده مانگی تیدا نووسراوه که کردوویه تییه ۴۸۰۰ قرووش (EV.d... 19296).

که واته به گویره ی ته م بهلگه نامه ی سهره وه، نالی له ۱۸۶۵-۱۸۷۲ یارمه تی و موچه ی له ویلیه تی حیجاز وهر گرتووه. ته مهش سه لمینه ری ته مه یه له م ماوه یه دا نالی له مه ککه جیگیر بووه.

۷- په یوه نندی نالی به ته ریقه تی نه قشبه نندی هه

تا تیستا ته وهی زانراوه نه قشبه نندیون نه دراوه ته پال نالی، به لام نیشاندانی سهره دوا ی نریکی نالی له ته ریقه تی نه قشبه نندی، یو ته وه ده گه ریته وه که له لایه ک نالی پیرمیکایه لی بووه و ته گهر خمایه تییه کی دووریش بی خمی مه ولانا خالیده، له لایه کی تریش مانه وه یان خویندنی له خانه قاکه ی مه ولانا خالید؛ «نالی له ته کیه ی^۴ مه ولانا خالید خویندوویه تی که ده زانین مه ولانا سه ر وکی ته ریقه تی نه قشبه ندی بووه له سهره دی خویدا. له مه وه ده شی بیرو یو ته وه بروا که نالی نه قشبه ندی بووی نه ک قادری. به لام بهر له وهی رایه که ی من هه لوه شیسته وه، ده بیج ته وه بزاین که خویندنی نالی له ته کیه ی مه ولانا دوا ی

^۴ مه سعود محمه د ته کیه ی مه ولانا خالیدی نووسیوه، راستییه که ی یو نه قشبه ندییه کان خانه قایه نه ک ته کیه.

دەرچوونی مەولانا بوو له سلیمانی. کهواته لیکدانەوه که و بریاری قادریبوون و نه‌قشبه‌ندیبوونی نالی به هۆی زانینی مەشرەبی ئەو مامۆستایانەوه ساغ دەکرێتەوه که نالی دەرسی خوێندوو له‌لایان « (محەمەد، ۱۹۷۶: ۳۱). پاساوی ئەویش که نالی نزیك نەبوو له نه‌قشبه‌ندیبوون، ئەوێه که هێرشیکێ زۆری بۆ سەر سوڤیبه‌کان کردوو، که ئەمە کتومت نایبته پێوهر بۆ نه‌قشبه‌ندیبوون و قادریبوونەکهی «هەر وهاش دلمان بۆ ئەوه دەرپا که شیعره ته‌صوف ئامیژه‌کانی، ئەوانیش قسه‌ی رواله‌تی نین به‌لکوو برپاوی دەررون سەرله‌نوێ ئەوهش ده‌سه‌لمین که نالی مه‌یل و مەشرەبی له ته‌صوفدا به‌رهو قادری بوو و دژایه‌تی له‌گه‌ڵ صوفیه‌کانی نه‌قشبه‌ندی له‌عه‌قیده‌وه‌یه نه‌ک دوشمنایه‌تی شه‌خسی ویا شو‌خیکردن له‌هه‌لبه‌ستدا» (سه‌رچاوه و لاپه‌ره‌ی پێشوو). له‌لایه‌کی تره‌وه شاعیریکی کلاسیکی که مه‌لا حسین شیخ سه‌عدی (فانی) (۱۸۸۴-۱۹۸۴ز)یه له چاوپێکه‌وتنیکیدا ده‌لی: «غه‌زه‌له‌کانی نالی زۆر به‌قووته‌ن... له ته‌وکیددا قسه‌ی زۆری هه‌یه، پێده‌چێ نه‌قشبه‌ندی بووبێ» (حه‌داد، ۲۰۰۱: ۱۱۱).

ئهمانه بۆ چوون بوون له‌ روانگه‌ی شیعره‌کانه‌وه، به‌تایبه‌ت هه‌ر دوو دێره شیعره‌ی خواره‌وه تا راده‌یه‌ک له‌نیوان په‌سن و دژه‌په‌سندا خۆده‌نوین:

له‌عه‌کسی زاتی بێ ره‌نگت هه‌تا که‌ی دیده‌ ره‌نگین بێ
 مه‌گه‌ر هه‌ر یاری نه‌قشبه‌ندی دڵ
 جونوونی له‌یل و مه‌یلی نه‌قشبه‌ندی مه‌یلی ئەسما بێ
 که نه‌قشی غه‌یری ره‌نگی ئەو به‌ ناوی دیده‌ شو‌رابی
 (نالی، ۱۹۷۶: 606-6۰۷)

«وشه‌ی «مه‌یل/مه‌یل» لێده‌دا بۆ نه‌قشبه‌ندی، مه‌دح هه‌لده‌گرێ و دژی مه‌دحیش هه‌لده‌گرێ: که بلین نه‌قشبه‌ندی له راسته‌پێی شه‌رعی ظاهیریان لاداوه (مه‌یل: لادان، لاریبوونه‌وه‌یه) بۆیان ده‌بێته‌ عه‌یب. که بشلین مه‌یله‌که‌یان له‌ ظاهیره‌وه بۆ باطین دۆزینه‌وه‌ی «حه‌قیقه‌تی موطله‌ق» به‌ بۆیان ده‌بێ به‌ مه‌دح» (محەمەد، ۱۹۹۷: ۸۱).

واتا هه‌لکرا‌ندن و پیکانی مه‌به‌ست له‌ شیعره‌ی نالیدا له‌به‌ر سه‌خت خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دانی واتا ئاسان نییه، بۆیه ئاوڕ له‌ به‌لگه‌نامه‌کان ده‌دینه‌وه و له‌باره‌ی نه‌قشبه‌ندیبوونی نالی دوو به‌لگه‌نامه ده‌بینین:

یه‌که‌م: له‌ ده‌فته‌ری ئەوقافی هومایۆنه که میژووی ۷-سی شه‌عبانی سالی ۱۲۸۱ی کۆچی له‌سه‌ر نووسراوه، که ده‌کاته ۱/ ۱/ ۱۸۶۵ی میلادی، ده‌فته‌ره‌که‌ ناوی نالی ئەفه‌ندیش به‌ «خضر نالی ئەفه‌ندی» له‌ په‌یره‌وانی ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندی و له‌ زانایان ناوهر‌دوو و تیندا باسی مووچه‌که‌یشی کردوو (EV.d... 19296).

دووه‌م: به‌گۆره‌ی به‌لگه‌نامه‌یه‌ک که داواکاری سلیمانیه‌لی خضر نالی ئەفه‌ندی تیندا له‌ سالی ۱۲۷۴ی کۆچی که ده‌کاته به‌رامبه‌ر مانگی یه‌که‌می سالی ۱۸۵۸ی زاینی تیندا باس له‌وه ده‌کات که سلیمانیه‌لی خضر نالی ئەفه‌ندی له په‌یره‌وانی ته‌ریقه‌تی عه‌لییه‌ی نه‌قشبه‌ندی، ريساله‌یه‌کی له‌باره‌ی هه‌دیثی شه‌ریف نووسیوه و له‌سه‌ر ئەو بنچینه‌یه‌ روتبه‌ی مامۆستایه‌تی بروسه (بورسه‌ی پیدراوه و مووچه‌ی بۆ ته‌رخان کراوه (A.DH.00395)).

ده‌بینین له‌ هه‌ردوو به‌لگه‌نامه‌که‌دا که دوو میژووی جیاوازی‌شان هه‌یه، نه‌قشبه‌ندیبوونه‌که‌ به‌ ناوی نالییه‌وه لکیتراوه، هه‌ردووکی‌شان له‌ سه‌رده‌می ژبانی حه‌جاز، بێ ئەوه‌ی هه‌چ ورده‌کارییه‌کی تر له‌وباره‌وه‌ بزاین. له‌ لایه‌کی تره‌وه نزیکی نالی له‌ نه‌فعی شاعیر له‌ روانگه‌ی ئەو نامه شیعریه‌یه‌ی نیوانیان نیشانه‌به‌کن که ئەگه‌ر به‌هێرش نه‌بێ ئەوا ده‌کرێ بگوترێ له نه‌قشبه‌ندیبووندا نزیکی یه‌ک بن و هه‌ردووکیان له‌ شام سه‌رسام بن به‌ رێ و رپبازی مەولانا خالیدی نه‌قشبه‌ندی، ئەوه‌تا نه‌فعی شیعرێکی به‌ فارسی له‌ ستایشی مەولانا خالیدا نووسیوه و شیعرێکیشی بۆ کردنه‌وه‌ی ته‌کیه‌ی نه‌قشبه‌ندی سه‌فه‌تی پاشا نووسیوه:

گفت تاربخ تمامش نفعی
 تکیه‌ شاه نقش‌بند بود
 (نه‌فعی، ۲۰۱۰: ۱۲۴)

۸- بەرھەمەكانى نالى

داۋى دىوانەكەى بە زمانى كوردى و شىعرە غەربىيە ۱۱۶ بەيتەكەى له پەسنى غەبدوللا بن عۆنى ئەمىرى مەككە و كىتەبى مناظر الانشاء و كىتەبى بعض فوائد عقلية و نقلية له پەسنى سولتانهكانى عوسمانى، لەبەر رۆشەنابى چەند بەلگەنامەكەى عوسمانىدا دوو بەرھەمى تىشى پەيدا بوون، كە برىتەن له:

۸-۱- بەرھەمىك لەبارەى ھاۋەلانى پىغەمبەرەۋە

ئەم بەرھەمە ئەگەرچى لەناوھىتانى بترازى، ھىچ سۇراغىكى تى نازانىن. لە نامەكەدا زەينەب خاتوونى ھاۋسەرى نالى له رىكەۋىتى ۱۵ مانگى زولقەغىدەى سالى ۱۲۹۸ى كۆچى (۱۸۸۱/۱۰/۹ز) بۇ دەسەلاتدارانى عوسمانى نووسىۋە و نامازەى بەۋە داۋە كە «خىسر نەغلى ئەفەندى موچاۋىرى مەككەى موكەرەمە و يەككىك لە مودەرىسانى بەرپۇز كە دەرسى داۋەتە دەۋلەتلە سىيادەتلە شەرىف حوسەين پاشا ئەمىرى مەككە، كۆچى دوابى كىرەۋە و بەرھەمىكى لەبارەى ئەسحابى كىرام نووسىۋە و ئەم كەنىزەى كە دەبىتە ھاۋسەرى ناۋىراۋ، لە واىداتى دەۋلەت چۈر لىرەى عوسمانى بۇ تەرخان كرابو، ئىستا داۋى وەفاتەكەى ئەم كەنىزەى بە بىۋەزنى ماۋەتەۋە و ھىچ تۈنا و بىۋەزىيەكى نىيە و لانى كەم وەك وەفا و ئەمەككىك بۇ عىلم و مودەرىساپەتى و خىزمەتەكانى ھاۋسەرەكەى، داۋى ھاۋكارى دەكات» (D.02903.00030.002).

لەم بەلگەنامەكەى سەرەۋە روون دەبىتەۋە كە نالى بەرھەمىكى لەبارەى ھاۋەلانى پىغەمبەرەۋە نووسىۋە، بەلام نازانى ئايا ئەۋ بەرھەمە بە پەخشانە يان بە شىۋەى ھۇنراۋ (نظم)، ئەگەرچى مادەم لە مەككە بوۋىچ و لە سەردەمى شەرىفى مەككەدا بوۋىچ، مەزەندەى زۇرتتەۋە بە مەزەمەكە بە زمانى غەربى نووسراپ، چونكە ئەۋ كاتە لە وىلايەتى حىجازدا بەرھەمى نووسەران زىتار بە غەربى بوون، تەنەت بەشىك لە نامەى شەرىفەكانى مەككەش كە بۇ دەۋلەتى عوسمانىيان نارەۋە ھەر بە زمانى غەربى بوون.

۸-۲- بەرھەمىك لەبارەى فەرموۋەناسىيەۋە

بەگىزەى دوو بەلگەنامە كە داۋاكارى سلىمانىيەلى خىسر نالى ئەفەندى تىدایە لە سالى ۱۲۷۴ى كۆچى كە دەكاتە بەرامبەر مانگى يەكەمى سالى ۱۸۵۸ى زابىنى، تىدا باس لەۋە دەكات كە سلىمانىيەلى خىسر نالى ئەفەندى لە پەيرەۋانى تەرىقەتى غەلبىيە نەقىشەندى، رىسالەيەكى لەبارەى حەدىشى شەرىف نووسىۋە و لەسەر ئەۋ بىنچىنەيە روتبەى مامۇستايەتى برووسە (بورسە) پىدراۋە و ھەر لەۋ سۆنگەشەۋە سەد و چىل و دوو قىرووشى موچە بۇ تەرخان كراۋە. ناۋىراۋ چۆتە شامى شەرىف و بەم دوابىانەش بۇ مەدىنەى مونەۋۋەرە كۆچى كىرەۋە و بەۋ ھۆيەۋە پىۋىستە موچەكەى زىاد كىرى.

لەگەل بەلگەنامەكەدا باسى ژنىك دەكات ناۋى غائىشە خاتوونە و ھاۋسەرى حاجى يوسف تاغايە و مېزدەكەى وەفاتى كىرەۋە و ئەۋ ژنەيش بىكەس ماۋەتەۋە و شايستەى يارمەتىدانە.

بىرە موچەى زىادكراۋى نالى دووسەدوپەنجا و ھەشت قىرووشە كە لەگەل سەۋچىل و دوو قىرووشەكەدا دەبىتە چوارسەد قىرووش. نووسراۋەكە بۇ سەدارەتى عوسمانى نىدراۋە و سەدارەتەش لە ۱۲۷۴/۶/۲۱ى كۆچى (كە دەكاتە بەرامبەر ۱۸۵۸/۲/۶ى زابىنى) رەزامەندى لەسەر ئەۋ داۋايە نواندوۋە (D.H.00395).

۹- ۋەرگرتنى پاىەى مامۇستايەتى برووسە

رۇتبەى مودەرىساپەتى لە سەردەمى سولتان سلىمانى قانۇنىيەۋە دامەزرا، بەتايبەت بۇ مەدرەسەى (سلىمانىيە) و مەدرەسەى (دارولحەدىث) لە ئەستەنبول. داۋاتى فراۋانتىر كرا و لە ئەدەرنە و بورسا و مىسىر و شامپىش كرايەۋە و بەۋ ناۋە سالانە چەند مودەرىسكى خەلات دەكران و بەۋ ھۆيەۋە رۇتبەيەكىيان ۋەردەگرت و پەلىان پىچ بەرز دەۋۋە. ئەمە تا سالى ۱۹۱۴ بەردەۋام بوو، داۋاتى شىۋەكەى گۇرپانى بەسەرداھات. ھەمو ناۋى ئەۋ كەسانەى كە ئەۋ مەرتەبانەيان ۋەرگرتوۋە لە دەفتەرى تايبەت بەۋ نىشان و خەلاتانە تۇماركراۋن، تەنەت جۇرى نىشانەكانىشيان ھەن لەۋانە: «ابتداى خارچ، حرکت خارچ، ابتداى داخل، حرکت داخل، موصلەى صحن، صحن ثمان، ابتداى التمش، حرکت التمش...» (Uzunçarşili, 1998: 261-263).

برووسه یان بورسه یه کیک لهو مەدرسه هەرە کۆنانه ی سەردەمی عوسمانییەکانە، لە ساڵی ۱۷۲۶ی کۆچییهوه دامەزرێاو و بە گەرنگترین مەدرەسەکان دێتە هەرژمار؛ تەنانهت لەپێش مەدرەسە «ئەدرنە»ش بوو؛ بۆیە لە سەردەمیەکاندا مەدرەسە سۆلتان لەو شارەدا بە یەکەم مەدرەسە دانراوە (Uzunçarşili, 1998: 2-3)، لەبەر ئەوە پلە و مەرتەبە ی ئەم مەدرەسە یەش پلە یەکی گەورە بوو بۆ هەر کەسێک کە ئەو نیشان و خەڵاتە بەناوی مودەرپسایەتی بورسە وەرگیرێت. ئەم «رۆتبه ی مودەرپسایەتییه هاوشیۆدی رۆتبه ی چوارەمین و رۆتبه ی ئەمینداری سوپا بوو» (علمیه سالنامسی، ۱۳۳۴: ۵۲).

بەگوێرەی دوو بەلگەنامە کە داواکاری «سلیمانیەلی خەزر نالی ئەفەندی» ی تێدایە لە ساڵی ۱۲۷۴ی کۆچی (بەرامبەر مانگی یەکەمی ساڵی ۱۸۵۸ی زایینی) تێیدا باس لەوە دەکات کە خەزر نالی ئەفەندی ریسالە یەکی لەبارە ی حەدیشی شەریف نووسیوه و لەسەر ئەو بنچینە ی رۆتبه ی مامۆستایەتی برووسە (بورسە) ی پێدراوه و هەر لەو سۆنگەشەوه مووچە ی بۆ تەرخان کراوه (A.DH.00395). وەرگرتنی ئەم رۆتبه ی نیشانە ی ناواری و لێهاتووی نالی لەبواری دەرسدانەوه دا دەسەلمی. لە لایەکی تریشەوه ناگاداربوونی دەولەتی عوسمانی بە زێرەکی و لێهاتووی نالی، دوا ی دەرچوونی نالییە بۆ دەرەوی کوردستان. واتە کاریگەری نالی و شایستەبوونی بۆ وەرگرتنی ئەم پایە یە پیش ساڵی ۱۸۵۸ بوو و لە ماوه ی ئەو پانزە ساڵە دا نالی ئەو کاریگەری و ناوبانگە ی هەبوو کە دەولەتی عوسمانی پێی بزانی و بە شایستە ی وەرگرتنی ئەو نیشان و پایە یی دا. جا چۆنیەتی وەرگرتنی پایە کە و چۆنیەتی هەڵبژاردنی لەنێو ئەو هەموو زانیانە ی دەولەتی عوسمانیدا پرسیارگەلیکن و هیشتا تینووی وەلامن.

ئەوانە ی کە رۆتبه ی مامۆستای بورسایان لە میووی دەولەتی عوسمانیدا وەرگرتووه، زۆر نین، لەوانە: ئەحمەد خلوصی ئەفەندی موفتیی قوبرس لە ساڵی ۱۲۶۶ی کۆچی (A.MKT.UM.00002.00010.001)، هەر وها محەمەد زیانی ئەفەندی یه کیک لە مودەرپسەکانی قوبرس لە ساڵی ۱۹۰۲ لەلایەن شیخولئیسلا مەوه پایە ی مودەرپسایەتی بورسای پێ دەدرێ (KB.MAA.FE..6 - 46). ساڵی ۱۲۷۳ی کۆچی پارچە مەجیدییه ک وەک نیشانی قودس و مەولەوییه تی ئیزمیر لەپای جیهاد و تیکۆشانی دراوێتە محەمەد صالح ئەفەندی یه کیک لە زانیان و خانەدانانی بەغدا، هەر وها بۆ دوو کۆرەکی رۆتبه ی مودەرپسایەتی بورسا و بۆ محەمەد سەعید و ئەحمەد ئەفەندی رۆتبه ی مودەرپسایەتی ئەدرنەیان پێ دراوه (A.MKT.MHM. 99 - 21).

۱۰- گۆر ی نالی

پێشتر گەنگەشە یەکی زۆر هەبوو لەسەر شوێنی گۆرەکی نالی؛ گەنگەشە کە لەنێوان دوو بۆچوون سەنگرابووه، یه کیکیان پێ وابوو لە گۆرستانی ئەبوو ئەییوبی ئەنسارییه لە ئەستەنبول (زکی، ۱۹۴۵: ۲۰۱) و ئەو تیریش ناوی گۆرستانی قەرەجە ئەحمەدی هینابوو؛ هەندیکیش تەنیا ناوی ئوسکوداریان هینابوو، بچ ئەوه ی ناوی گۆرستانە کە بەئین؛ بەلام لە هینچیان دلتیا نەبوین، چونکە هیچ بەلگەنامە یە ک پشتراستی هیچ کام لەو دوو بۆچوونە ی نەدەکردوه. لە گەرانیکمان بەنێو ئەرشیشخانە و کتیبخانە ی شارەوانی گەورە ی ئەستەنبول، لە بەشی ئەوراق و بەلگەنامە مۆتە فەریقه کاندای لە پارچە کاغەزێکدا ئەو نیشان ددا کە: گۆر ی خەزر نالی لە گۆرستانی قەرەجە ئەحمەد، بەلام بەداخه وه نازاری لە کام شوێنە لەنێو ئەو گۆرستانە گەورەیدا. کاغەزە کە رۆبەرەکی ۱۳.۵ بە ۱۰ سانتیمیتەر و بە ژمارە (۶۰۷۷۷) لە کتیبخانە ی شارەوانی گەورە ی ئەستەنبول لە بەشی ئەوراقەکان پارێزراوه و لەسەر کاغەزە کە ئەمە نووسراوه: نالی ملا خەزر، شاعر، ورودی سلیمانی، بالخاصة کردچە، اسکدار قەرە احمد ۱۲۹۰ دن سنره (Bel_Mtf_60777). گۆتەکی ئەمین فەیزیش لەبارە ی گۆر ی نالی «مەدەفەنی

° نالی بۆ نیفای حەج چووتە حیجاز، لەوێ دەرەق حەزرتی فەخری روسول قەسیدییکی موکەممەل و موپه وەلی ئەظم کردوه. چووتە ئەستەنبول لە ئەشای سوحبەتە گەل ئودەبا و فوضەلای ئەوێ گەل ئائاری فیکر و فطاتی نواندوه و زۆر مەظھەری تەوه جوھ بوو. تا نپه یات عومری لە ئەستەنبول ماوتەوه. مەدەفەنی موبارەکی ئەوتە لە ئوسکودار (فیضی بگ، ۱۳۳۹: ۵-۶). نالی خەلقی دینی خاک و خۆل، خاک و خۆل لە شارەزورە. نالی تەحصیلی لە قەرەداغ و سلیمانی نیکمال کردوه. بۆ حەج چووتە حیجاز لە حەق حەزرتی فەخری کائینات صلی الله علیه وسلم قەسیدەکی مەشهوری هەیه. لەوێ چۆتە ئەستەنبول، لە محافل و مەجالسی شیعر و ئودەبا ی ئەوێ گەل فەطانت و مەهارتی نواندوه. لەوێ ئەمری حەقی بەجێهێناوه، مەرقدی موبارەکی لە ئوسکودار. (پروانە: گۆقاری دیاری کوردستان، ۱۹۲۵: ۹).

موباره كى ئه وه ته له ئوسكودار»، ئه وهى لى ده فامرته وه كه ئه مین فیزی خودی گۆره كه شىسى پېزانیوه، بۇ هیه له ناودارانی كوردی نیشته جی ئه وسای ئه سته نبول شتیكى ناشكرا و حاشاهه لنه گر بووی. بۇ وینه بابانییه كانی ئه وسای، كه سانى وهك عه بدولره حمان ناجم، عه بدولره حمان لامع، كه یفی و حاجی قادری كوی و زوری تریش په یوه ندییان به یه كتره وه هه بووی و سهردانی گۆره كه شیان كردي.

۱۱- ئه و شیعرا نه ی نالی كه له دیوانه كه یدا نین^۶

(۱)

رپوی تو خوش ئاگرئكه خوش به عالم وهرده بیی
چاوی بيمارت ته بیبی ئه ندهروونی عاشقه
ئه كسه ری كوئمت كه مشكى وشكى زولفی كاكله
من عه جب ماوم كه هه ر دوو زولفی زوو وه جهه ینى تو
زاهید! ئینسافت بیی نالی وئستایش هه ر ده لی
زولفی تو شه و دوو كه لئكه رهش به دنیا وهرده بیی
نه شته ری موژگانی تو خوینی دلی پی بهرده بیی
هه ر گولئكه^۷ وا كه چاوی عالمی پی ته ر ده بیی
گاهى رۆزبان پی ده گیرى، گاهى پیسان بهر ده بیی
هه ر كه سه عی عاشق نه بی هه ر «كه ر» بووه هه ر «كه ر» ده بیی^۸

وهك له بلا و كراوه كه دا هاتوه ئه م شیعره له كه شكۆلى «شیخ بیلالی هیرۆی پشه ر» دا هاتوه و له سالی ۲۰۱۱ به شداری فیستقیالی نالیناسانیان پی كر دووه و تا ئیستا ته نیا له بهرگی دواوهی ژماره ۵۳ گۆفاری «شمشاره» بلا و كراوه ته وه، كه گۆفاریكى ناوچه یی بو له رانیه دهره چوو (دۆکیۆمینیتى میژووی، گۆفاری شمشاره).

(۲)

ئهی زومرپی خاریجه سه رم بی به فیداتان
بیی فایده یه لافى عه جم بوچی كه ئیوه
گه ر له شكری ئینگلیسه وه گه ر فه وجی رووسه
ئیمامی عه لیه یه یا وه ری ئه م فه وجی غه ربه
دهك من فیدایی یا وه ر و سه ر عه سه كه ری وا بم
سه سستی كه ن^۹ ئهی مه جمه عی ئه صحابی هیدایه ت
خالین له خه له ل هه ر یه كه مومتاز و ره شه ییدن
بۇ غیره ت و بۇ هیمه مت و [بۇ] شه رط و وه فاتان
كارى سه ری سه د نیره ده كا زه خمی نیگاتان
صاحب ظه فه رن «سه د قه ل و بهردیك» له لاتان
سه ره نه نگى عومه ر، خضره سه رتیپ و سوپاتان^{۱۰}
قوربانى سه ر و گه ردن و سه ره نه نگى وه هاتان
یا ره ب! له منى خه سه ته كه وئ تیری قه زاتان
ئه هلی عوله ما و حاجی و نه صنفی گه داتان

^۶ له چه ند ده یه راپردودا و لیره و له وئ پالپشت به هه ندئ كه شكۆل و به یاز شیعری نالی بلا و كراوه ته وه، به لام ئیمه به پیوه ری بۆیه تیكا و ئریکی له شیوازی نالی ئه و شیعرا نه مان هه لژاردوه و هه ر به و پیوه ره هه ندیكمان نه خسته تئو توئینه وه كه. بۇ وینه:

یه كه م: محمود احمد محمد و تارىكى له رۆژنامه ی هاوكارى به ناوی «چه پكه گولئكى تر بۇ سه ر گولشه نی نالی» بلا و كردۆته وه و ئییدا شیعریكى له ده ستخه تی ژماره (۳۳۴) ی زانكۆی سه لاهه دین وه رگرتوه، شیعره كه دوو جو ر سه روا ی جیوازی هیه و له شیوازی نالی دووره، وئرای ئه وه ی دوو به یتی شیعره كه ش له دیوانی مسته فا به گى كوردی هه ن. پروانه (محمد، ۱۹۸۴: ۳).

دووه م: مامۆستا محمد عه لی قه ره داغی شیعریكى نالی له باسی حال په ر ئشانى نه جیبه زاده كانی بابانه كان بلا و كردۆته وه. ئه گه ر چی شیعره كه له ده ستخه تی كه وه وه رگیراوه كه به شیعری نالی داواوه، به لام هه مان شیعری «به هه ندئ گۆرانی وشه و ده سته واژه و دیره وه» له دیوانی سالمیشدا هاتوه، له بهر ئه وه ی به هی نالی حسیب كرنیش هه ر له سۆنگه ی ده ستخه ته كه وه بووه، بۆیه به پیوستی نازانین لیره دا یئینه وه، له گه ل ئه وه شدا به بۆ چوونی ئیمه نالی رپی نه كه تۆته تاران، كه له شیعره كه دا هاتوه، به تاییه ت دواى نه مانى بابانه كان هیه چ سه رچاوه یه كمان نییه نامازه به سه فه ری نالی بدات بۇ تاران، زۆتر له گینه سالم بووی و ئه و ماوه زۆره ی سالم له تاران به شی ئه وه یشی تیدا بووی كه شیعری بۇ بابانه كان نووسییه ی. (بۇ یینی شیعره كه پروانه: قه ره داغی، ۲۰۱۰: ۱۵۴-۱۵۸).

^۷ بۇ هیه «دوو كه لئكه» ی.

^۸ بۇ هیه «كه ر، كه ر، گه ر» ی.

^۹ بۇ هیه «سه سستی مه كه ن، یان: ستری كه ن» ی.

^{۱۰} بۇ هیه به م شیوه یه ش بخوئینه وه: سه ره نه نگى عومری خضره سه رتیپ و سوپاتان

شیری ظهرفی^{۱۰} دهولت و ئه‌ربابی نه‌جاتن په‌رده‌ی دلی دوشمن ده‌دری هه‌یبه‌تی ئیوه شه‌معی دلی وێرانیه‌ی هه‌ر موئینه ئه‌مما چونکه ئه‌و کچه زۆر تالییه بو دینی محهمده کاری وا کهم هونه‌ری به‌م به‌هجه‌ت ئه‌فهندی عه‌یبی نییه‌ و ته‌جره‌به‌ که‌ین خیره به‌ دینم مومکین نییه‌ ته‌عریفی^{۱۱} وه‌فاتان به‌ حیکایه‌ت هه‌ر چه‌نده به‌ جیسمانی ئه‌من غایبیم ئه‌مما ئه‌ی سه‌عد! ئه‌ی شاه‌ی من! ئه‌ی خادمی سه‌جاده!

دانه و گه‌وه‌ری رۆم و ئی‌رانه به‌هاتان تیغی عومه‌ر و خه‌نجه‌ری خوێن‌پێژی جه‌فاتان به‌ره‌م‌پرنی ئیسانی جووه به‌رقی سه‌داتان ده‌س هه‌لمه‌گرن غیره‌ته ئیوه بن و خوداتان شاه‌به‌نده‌ری کوونی قه‌ره‌چی و پف له‌ حه‌یاتان ئه‌وه‌هل به‌ سه‌ری ئه‌و و دووه شمشیری قه‌ضاتان خاریجه له‌ ته‌حریری قه‌له‌م وه‌صف و ئه‌ناتان به‌ خودا دل‌ه‌که‌م هه‌ر له‌ حه‌زه له‌ لاتان نالی دلی خالی نییه‌ له‌ توژی پاتان^{۱۳}

(۳)

موعه‌ظهر بوو به‌ بۆی ئاشنای قوه‌تی شامه‌ عه‌زیزا خاصه‌ته‌ن من لایق و شایسته‌ی لوطفم؟ وشک بووبوو ده‌ماغی ده‌وقم ئیستاکه‌ بکه‌ طه‌وف به‌ طبیی خولقی تو یه‌کسه‌ر که‌شف بوو کوربه‌تی غوربه‌ت ده‌میکه‌ هه‌مزوبانیکم نییه‌ غه‌یری قه‌له‌م، هه‌ر ئه‌و نیشانه‌ی پوخته‌گی بی ده‌نگیه‌ نالی! ئه‌ گه‌ر پوخته‌ی

چه‌ طالیع بوو که‌ هه‌لبوو ئه‌م نه‌سیمی صوبحه‌ له‌م شامه‌؟ وه‌ یاخو حوسن و خولقی شامیلی ئینعامی تو عامه‌؟ که‌ که‌عیکی صه‌فایه‌، زه‌مه‌میک له‌ ذه‌ت و تامه‌ حه‌ریفه‌ با وجوودی تو هه‌موو ناکامیک کامه‌ ده‌روونی پر له‌ ناله‌ و پوخته‌ خه‌لکی پی ده‌لین خامه‌ به‌ حیده‌ت په‌ی بکه‌ خامه‌، به‌ حوججه‌ت طه‌ی بکه‌ نامه‌^{۱۴}

ئهم شیعره‌ی نالی، ئه‌ گه‌ر چی دێر و نیوی کۆتاییه‌که‌ی به‌ جیاوازییه‌کی که‌م له‌ دیوانه‌ چاپکراوه‌که‌شیدا هاتوه‌؛ وه‌لامی شیعریکی نه‌فعیه‌، به‌ گۆره‌ی شیعره‌کانی نه‌فعی، وا ده‌رده‌که‌وێت که‌ نیوانی نه‌فعی و نالی زۆر خۆش بووه‌، بۆیه‌ له‌ چه‌ند شوێنیکی دیوانه‌که‌یدا باسی نالی ده‌کات، بۆ وێنه‌ له‌ وه‌سفیکرد و په‌سه‌ننامیزی بۆ نالی، پێی وایه‌ که‌ هه‌ر شوێنیک به‌کره‌جۆ یان سه‌رچناری نه‌بی، ئه‌ گه‌ر ئه‌سته‌نبوولیش بی، ئه‌وا ته‌بعیکی وه‌ک نالی نه‌رم و له‌تیی لێ هه‌لناکه‌وی:

مه‌نعه‌ لێی هه‌لناکه‌وی ته‌بعیکی وه‌ک نالی له‌طیف هه‌ر دیارنک «به‌کره‌جۆ» یا «سه‌رچنار» یکی نه‌بی

ئهم شیعره‌ بۆی هه‌یه‌ که‌ هه‌ر هی نالی بی و وه‌لامیک بی بۆ ئه‌م شیعره‌ی نه‌فعی:

غه‌یری من کێ له‌ ئه‌م شاره‌ دیارنکی نه‌بی؟ غه‌یری تو کێ بی له‌ ئه‌سپه‌نبول که‌ یارنکی نه‌بی؟ (قه‌رده‌اغی، ۲۰۱۱: ۳۳۵)

^{۱۰} بۆی هه‌یه «ظه‌فری» بی.

^{۱۱} نووسه‌روه‌ به‌ هه‌له‌ له‌ جیاتی «ته‌عریفی»، «یکریفی» نووسیه‌.

^{۱۳} ئیمه‌ ئه‌م شیعره‌مان له‌ ده‌ستخه‌تی کتیبخانه‌ی بنه‌ماله‌یه‌ک دۆزیوه‌وه‌ و دواتر له‌ سه‌روبه‌ندی ته‌واوبوونی ئه‌م توێژینه‌وه‌یه‌، به‌سه‌ر به‌رگی شه‌شه‌می کتیبی بووژاندنه‌وه‌ی میژووی زانایانی کوردی مامۆستا محهمده‌ عه‌لی قه‌رده‌اغی که‌وتین و له‌ویدا ده‌رکه‌وت که‌ مامۆستا ئه‌م شیعره‌ی که‌ له‌ که‌شکۆلی شیخ حوسامه‌دینه‌وه‌ وه‌رگرتوه‌وه‌ و له‌توو کۆمه‌لیک شیعری نالیدا ئه‌م شیعره‌ی هه‌لبێزاردوه‌وه‌ که‌ له‌ دیوانه‌که‌یدا نییه‌، به‌لام به‌ته‌واوی دلنیانه‌بووه‌ که‌ هی نالی ییت، له‌مه‌شدا مامۆستا ناهه‌قی نه‌بووه‌، چونکه‌ دێری کۆتایی که‌ نازناوی نالی تێدایه‌ له‌ ده‌ستخه‌ته‌که‌ی ئه‌ودا نه‌بووه‌، ئه‌و ده‌ستخه‌ته‌ی ئیمه‌ پشتمان بی به‌ست به‌ هه‌مان کیش و سه‌روا دێری کۆتایی تێدایه‌ و ئه‌و گومانه‌ ده‌روینیتیه‌وه‌ که‌ هی نالی نه‌ییت و ته‌نانه‌ت ناوی مه‌لا سه‌عدی خادم سوجاهشی هیناوه‌ که‌ مژاری سه‌رده‌کیی ته‌وره‌که‌ی ئیهمیه‌ (بروانه‌: قه‌رده‌اغی، ۲۰۰۴: ۳۷۳).

^{۱۴} بروانه‌: قه‌رده‌اغی، ۲۰۱۱: ۳۲۷. تیبینی: له‌به‌رئه‌وه‌ وتاره‌که‌ی مامۆستا محهمده‌ عه‌لی قه‌رده‌اغیمان له‌ جیاتی دیوانه‌که‌ به‌کارهینا، چونکه‌ وتاره‌که‌ به‌شیک له‌ که‌م‌کۆری و هه‌له‌ی دیوانه‌که‌ی راست کردبۆوه‌.

وېړای ټه‌مه‌ش نه‌فعی به‌م شیعره‌ی خواره‌وه وه‌لامی نالی داوه‌ته‌وه:

گوتم: بوی عه‌نبه‌ره یا تاجی فه‌خره تازه ټینعامه؟
 ټه‌گه‌ر سه‌یری نویسی‌نی بکه‌ی وه‌ک لوټلوی نامه
 حوروفاتی یه‌کایه‌ک مونعه‌قید به‌و جان و دل دامه
 به‌لئ ته‌حقیقه موطله‌ق لوظف و ټینعامی ټه‌تو عامه
 که‌مه ټه‌لحق له‌رپی ټه‌و نامه‌دا ټه‌دنایی ټیکرامه
 ټه‌میستی بی ته‌فه‌ککور جه‌زمه زانیم سه‌عدی خه‌ددامه
 به‌تورکی و عاره‌بیی و فارسی «نه‌فعی» بلئ خامه
 (نه‌فعی، ۲۰۱۰: ۳۲۷)

که‌ واصل بو له‌گه‌ل بادی صه‌با ټه‌ی موخته‌رهم! نامه
 له‌مه‌ضمونی مونیفی ټیده‌فکری رووح‌به‌خشا‌یه
 ته‌سه‌لسول نویس‌راوه هه‌روه‌کوو زنجیری مه‌ستانه
 ټه‌گه‌ر چی وه‌ک منی میس‌کین نییه لایق به‌نامه‌ی تو
 ټه‌گه‌ر پیش‌کده‌ش بکه‌م رووح و دل و جه‌ستم له‌رپی نامه‌ت
 نه‌بوو مه‌ټمولی من ټه‌صلا به‌نامه‌ی تو بيم خورپرهم
 به‌کوردی من وه‌کوو نالی نییه هه‌رگیز غه‌زه‌لخوانی‌ک

(۴)

محهمه‌د میهری له‌نیو و تارنکی خویدا دپره شیعرنکی نالی هیناوه‌ته‌وه که ده‌لئ:
 ټین سینا ۳ نامه‌ی بی و ټینه‌ی هه‌یه: قانون، شیفا، حکمة العین و نالی ناوی ټه‌م سی نامانه‌ی له‌واژه‌یه‌کی زور
 شیریندا کو‌کردو‌ته‌وه، وه‌کوو:
 چاوته‌عه‌ینی شیفا م بوچی‌ع‌لی سینا بی
 خه‌سته قانونی‌ه‌کیمیکه هه‌تا سی‌نا بی

ټه‌م دپره شیعره وه‌ک ټه‌وه‌ی ټیمه‌بیزانین له‌دیوانه‌که‌یدا نییه، پیده‌چی محهمه‌د میهری ده‌ستخه‌ټیکي دیوانی نالی لا
 هه‌بووی (م، ۱۹۵۶: ۸).

(۵)

شیعرنکی نالی به‌زمانی فارسی

ټه‌گه‌ر چی تا ټیستا شیعره فارسییه‌کانی نالی نه‌دو‌زراونه‌ته‌وه و له‌وه‌یک دوو شیعره فارسییه‌ی نیو دیوانه‌که‌ی هپج شیعرنکی
 تری پیدا نه‌بووه، به‌لام له‌دیوانی نه‌فعی دا ټامازه به‌بوونی شیعرنکی نالی کراوه که به‌زمانی فارسی نووس‌راوه. دواي
 هه‌ولمان توانیمان ده‌ستخه‌تی ټه‌و شیعره ده‌ست بخه‌ین، (ده‌ستخه‌تی دیوانی نه‌فعی AEFRS430:95) که ټه‌مه‌ی خواره‌ویه:

با وجودت سبز و خرم بوستان فایقی
 چون بهار آراسته باز این خزان فایقی
 ور نشینی آستانت آسمانی فایقی
 چون فلک تیر میکنی در یادگان فایقی
 طلعتت مهر سعادت اقتران فایقی
 چون تو گلزارت در دار الامان فایقی
 هست غربت کشته دور از خان‌مان فایقی
 جانفدای لطف و تقریر و بیان فایقی
 در کجا خواند هزاران داستان فایقی
 کی مرا غم می‌دهد یکدم امان فایقی
 گم نگردد از تو یک لحظه زمان فایقی

ای ز یمن مَقْدَمَت پیدا نشان فایقی
 ماه صوم و رحمت عام و قدوم فَرْحَت
 گر برآیی هم‌چو نجم طالع خود نَیْری
 بر جواهرهای نظم نثر اگر رو آوری
 چشم هم‌کاران بیدارت چو روزی روشن است
 طاغیان را خوش ببویی خلق طابع می‌کنی
 نالی خود را بهمت شفقت در کار کن
 خواهم از تو حسن تدبیری بحال عاجزم
 بلبل پژمرده محبوسن بی‌برگ و نوا
 گرچه دارالسلطنه باغ سرور و شادبست
 تا فلک در دور خود صاحب زمان و فایقست

۱۲- وەرگێڕانی شیعری نالی بۆ زمانانی تر

۱-۱۲- وەرگێڕانی شیعری نالی بۆ سەر زمانی فەرهنسی

پیره‌میژد به ناوی «پیره‌کورد- تۆفیک» له ژماره (۱۲) ی گۆڤاری «ژین» ی ئەسسته‌نبوولدا وتاریکی به زمانی تورکی له‌بارهی «زیره‌کیی کوردان» نووسیوه، تییدا وێڕای ناوهێنانی چەند شاعیر و کەسایه‌تییه‌کی کورد، هه‌وایی ئەوه راده‌گه‌یه‌نیت، که «له‌ سالی ۱۳۲۴ [۱] ی کۆچی له‌ رۆژنامه‌ی «ده‌با» ی فەرهنسی شیعره‌کانی نالی بۆ فەرهنسی وەرگێڕاون و خوێنه‌رانی سه‌رسام کردووه» (توفیک، ۱۳۳۵: ۵). ئەمه‌ وای کرد به‌دوای ئەرشیقی نیشتمانی و لا‌تی فەرهنسادا بگه‌رپین و گومانمان بکه‌وتته‌ سه‌ر وشه‌ی (débat) که له‌ فەرهنسیدا به‌ واتای «گه‌نگه‌شه» دیت. دای گه‌رمانمان ده‌رکه‌وت مه‌به‌ست رۆژنامه‌ی "Journal des débats politiques et littéraires" سه‌. بۆمان ده‌رکه‌وت له‌ ژماره‌ی رۆژی ۱۹۰۷/۷/۵ دا Eugène Aubin (۱۸۶۳-۱۹۳۱ ز) باسی گه‌شتیکی ئیزان ده‌کات و له‌نیوێشیدا باسی نالییش ده‌کات و چەند شیعریکی بۆ فەرهنسی وەرگێڕاوه، ئەگه‌ر چی ده‌قی شیعره‌کان به‌ کوردی دانه‌نراوه، به‌لام له‌ واتاکانی دياره که هه‌ر دوو شیعری «زولفت به‌ قه‌ددا که په‌ریشان و بلاوه» و «سه‌ری زولفت که رشته‌ی عومری...» یه، وه‌ک خۆیشی باسی ده‌کات هه‌ر دوو شیعره‌کی به‌ یارمه‌تی مه‌لا محمه‌دی موختی ساوجبلاغ وەرگێڕاوه (Aubin, 1907). دواتر ئەم باسه‌ و چەند باسی تر له‌ سالی ۱۹۰۸ دا له‌ چوارچۆیه‌ی کتیبی «La Perse d'aujourd'hui- Iran, Mésopotamie -avec une carte en couleur hors texte» (Aubin, 1907) جیبی ده‌کاته‌وه. ^{۱۵} ئەوه‌ی لێرده‌دا گرنگه‌ ئەو رۆژنامه‌یه‌ که‌وتته‌ ده‌ست پیره‌میژد و یه‌ستویه‌تی ئەو هه‌وایی دای زیاتر له‌ ده‌ سال بخته‌ به‌ر چاوی خوێنه‌رانی کورد و تورک و پایه‌ی نالی و ده‌نگدانه‌وه‌که‌ی له‌نیوێ زمانی فەرهنسییه‌وه‌ نیشان بدات.

۱۲-۲- هه‌ولیک بۆ وەرگێڕانی شیعری نالی بۆ سەر زمانی تورکی

تا ئیستا وێڕای دوو ده‌ستخه‌تی دیوانی نالی که‌ یه‌کیان مۆری ئەرشیقی عه‌لی ئەمیری به‌سه‌ره‌وه‌یه و ئەمین فه‌یزی په‌شکەشی کردووه، هه‌یچ ده‌قیکی شیعری نالی به‌شیوه‌ی ده‌ستخه‌ت له‌نیوێ ئەرشیقخانه‌کانی عوسمانی نه‌دۆزراوه‌ته‌وه. له‌نیوێ که‌شکۆلیکی عوسمانی که له‌ کۆتاییه‌که‌یدا میژووی شه‌وی یه‌کشه‌مه‌می ۷ ی شوباتی سالی ۱۳۲۵ ی رۆمی [که‌ ده‌کاته‌ به‌رامبه‌ر ۱۹۱۰/۲/۲۰ ز] له‌سه‌ر نووسراوه و شوێنی نووسینه‌که‌ش فەرمانگه‌ی داواکاری گه‌شتی شاری مه‌عموره‌تولعه‌زیزه، ده‌فته‌ریکی نزیک به‌ هه‌شتا لاپه‌ره و پره له‌ نمونه‌ی شیعری و په‌خشانی شاعیر و نووسه‌رانی سه‌رده‌می عوسمانی، له‌نیوێشیدا شیعری حاجی قادری کۆبی که به‌ «حاجی ملا قادر الاربیلی» و شیعری «مه‌حوی» به‌ی ناوه‌یانی شاعیره‌که و شیعری «حه‌نایی کردووه په‌نجه‌ی» ی نالیشی تی‌دایه که له‌ کۆتاییه‌که‌دا نووسیه‌تی: «ایبات مذکوره‌نک ناظمی شاعر شه‌هیر نابی مرحومدر». واته «ئهو به‌یتانه‌ی باسکران هی نازم و شاعیری به‌ناوبانگ خوالیخۆشبوو نابی» یه. که‌ دلنیاين سه‌رچیغچوونی نووسه‌ره‌وه‌که‌ بووه له‌ کاتی نووسیندا «نالی» و «نابی» لێ تیکه‌ل بووه.

سه‌رناوی لاپه‌ره‌که به «آثار عاشقانه» هاتووه و تییدا چەند دێره‌شیعریکی نالی هه‌ناوه‌ته‌وه و دواتر به‌ شیوه‌ی په‌خشان و به‌ زمانی تورکی مانای لێداوه‌ته‌وه. مانالێدانه‌وه‌که‌ش وه‌ک ده‌ستووری کۆنی شرۆڤه‌کردنی دیوانان به‌ سه‌ی شیوه‌ بووه، سه‌ره‌تا واتای کورتی هه‌ر دوو دێره‌که‌ی نووسیوه، پاشان لایه‌نه‌ جوانی و په‌وانبێرتیه‌کانی ده‌ستنیشان کردووه، دواتر واتای هه‌ندی وشه‌ی گرانی نووسیوه. شیعره‌که ئەمه‌یه:

ئهمه‌ رهنگه‌ شه‌هاده‌ت بی که‌ کوشته‌ی ده‌ستی دلدارم
برۆی هه‌ناوه‌ یه‌ک وه‌ک شکلی لا یه‌عنی که‌ بیزارم

حه‌ناوی کردووه په‌نجه‌ی به‌ خوێناوی دلی زارم
گوتم نایا به‌ زاری خۆت ده‌پرسی حالی زاری من

^{۱۵} ئەم کتیبه‌ کراوته فارسی به‌ناوی «ایران امروز- ۱۹۰۶-۱۹۰۷»، سفرنامه و خاطران اوژن اوین سفیر فرانسه‌ در ایران در آستانه‌ جنبش مشروطیت» و دواتر محمه‌د حه‌مه باقی ئەو به‌شه‌ی که‌ تابه‌ته به‌ نالی و هه‌ندی شوێنی رۆژه‌لانی کوردستانی کردۆته‌ کوردی و له‌ چوارچۆیه‌ی وتاریکی تیو کتیبیکدا بلاوی کردۆته‌وه (پروانه: حه‌مه باقی، ۲۰۰۲: ۲۳۵-۲۴۹).

نوسەر دواى واتالیدانەویەکی کورتى ھەر دوو بەیتەکە بە تورکی، بەناوی «تشریحی» واتە شەرۆفەکردنەکەى ھاتووہ باسى وشەى «زار»ى کردووہ لە ھەردوو بەیتەکەدا، کە لە ھەر بەیتیکدا واتایەکی ھەبە. دواتر باسى شیوی «لا»ى کردووہ و تەنانت «لا»ى بە گەورەیی نووسیوہ و ئاوازەى بەوہ داوہ کە لە زمانى عەرەبیدا واتای «نئیە» دەگەبەنیت. ئینجا یەك یەك واتای وشەکانى بە تورکیى عوسمانى نووسیوہ.

لەم دەستخەتەدا دەردەکەوتت کە ئەو کەسەى شەرۆفەکار یان نووسەرەوہى ئەم بەیتانە بوو، دەبێ کوردی سۆران بووی و لە دادگادا فەرمانبەر بووی، چونکە زۆر بەباشی کوردی ناوہند/ سۆرانى زانیوہ و بە تورکی واتای لیداوہتەوہ. بە گەرانى زیاتر ئەگەرى ئەوہ دەبێ کە نمونەى دیکە ھەبەن لە وەرگێرانى نمونەى شیعری شاعیرانمان بۆ سەر زمانى تورکی و بەتایبەتیش شیعری نالی^{۱۶}.

لە ژمارە (۶)ى گۆفارى کوردستاندا، کە لە ۲۲ى نیسان سالی ۱۳۳۵ى رۆمى (۱۹۱۹/۴/۲۲) دەرچووہ، سستونیک بەناوی «ادبیات کردیەدن بعض نمونەلر» کە محەمەد مېھرى بە ناوی «م. م» نووسیوہتە، تێیدا شیعری «خەنایى کردووہ پەنجەى بە خۆیناوی دلّی زارم»ى نالی ھیناوەتەوہ و دواتر دێر دێر ھەر شەش دێرەکەى بە تورکی مانا لیداوہتەوہ^{۱۷}. لە پەراویزى وەرگێرانەکە نووسیوہتە «ژ بۆ مەلا مەجید»؛ وا دیارە ئەم دەقە سۆرانى نالی پشکەشى مەلا مەجید ناویک کردووہ، کە پیمان وایە مەلا عەبدولمەجید نوورسى براى بەدیعوژمان سەعید نوورسىیە (م، ۱۳۳۵: ۶۹).

۱۲-۳- وەرگێرانى شیعری نالی بۆ فارسى لە رپى نووسەرپکی ئینگلیزەوہ

ئیلی بانىستەر سەون (۱۸۸۱-۱۹۲۳ز)، کە لەنۆ کورددا بە «مېچەرسۆن» ناسراوہ^{۱۸}، لە وتاریکیدا سەبارەت بە دیالیکتى زمانى کوردى- شیوہئاخوتنى سلیمانى (Soane, 1912: 1870) کە سالی ۱۹۱۲ لە گۆفارى (The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland) بلاوی کردۆتەوہ، وپراى باسکردنى نمونەى رپزمانى بۆ شیوہ ئاخوتنى شارى سلیمانى، نمونەى شیعری شاعیران مستەفا بەگى کوردى و مەلا خدرى نالی دەھینتەوہ و تێیدا وپراى ئەوہى بە زمانى ئینگلیزى واتایان لى دەداتەوہ، لە ھەمان کاتدا بە ئەلفبى عەرەبىشەوہ چەند دێرە شیعریکى نالی بە فارسى دەنووسیتەوہ.

سۆن سەبارەت بە نالی شاعیر وھا دەنووسیت: «لە خوارەوہ یەکیکە لە چەند روباغیاتیکی نالی، بەناویانگترین شاعیری سلیمانى، کە کوردیکی خەلکی پینجوتنە و دەرووبەرى سالی ۱۸۷۰ کۆچى دواى کردووہ. شیعەرەکانى چەند بابەتى جۆراوجۆر لەخۆدەگریت لە شیوہى رۆوخسارەوہ وەك ھەزەلییات، ھەجوویک لەسەر خۆى، مەرسىیەىەكى زۆر ورد و قوول، تەرجیەندىک و چەند قەسیدەىەکن. ھەرەوھا ژمارەىەكى زۆر گۆرانى نووسیوہ کە فۆرمىکی شیعری کوردیە و دێرى یەكەمى لە لایەن پیاویكەوہ دەگوتریتەوہ و دوو یان سى وشە کە دێرى دووہم پیکدەھینن لە لایەن باقى ئامادەبووانەوہ دووبارە دەبنەوہ.

^{۱۶} دەستخەتەکە لە کتیبخانەى سلیمانىەى ئەستەنبول کەوتە بەرچاوم، بەداخوہ جگە لەو لاپەرانیە کە لەم توێژینەویەدا وینەیمان داوہ، رینگەندرا تەواوی دەستخەتەکە وینە بگرم.

^{۱۷} لەبەر ئەوہى رۆژنامەکە ئیستا دەستدەکوئ، دەشى لە ماوہى داھاتوودا کارى لەسەر بکرى، بۆیە بە ییوستمان نەزانى واتای تورکیى دێرە شیعەرەکان بکەینە کوردى.

^{۱۸} (Major Ely Bannister Soane) ئەفسەرپکی سیاسى سوپای بەریتانیا، زمانناس و نووسەرىش بوو، سالی ۱۹۰۲ دەتێردیتە ئێران و لەوئى فێرى زمانى فارسى دەیت و لە سالی ۱۹۰۷ وەك گەشتیار لە ناوچەكەدا دەگەریت و دواتر لە كوردستانى ئێران فێرى زمانى کوردى دەیت و پاشان لە سالی ۱۹۰۹ دا لە رپى بازرگایتىكى فارس و بەناوی غولام حوسین شیرازى دەچیتە ھەلەبجە و زیاتر لە شەش مانگ لە مالى وەسمان پاشای جاف دەمینیتەوہ. ئەو بەسەرھاتانەى ژبانى دواتر بە کتیبیک بە زمانى ئینگلیزى بەناوی گەشتىكى شاراوہ بۆ ميسۆپۆتۆمیا و كوردستان بلاوہكاتەوہ، لەبارەى زمانناسى و شیوہئاخوتنەکانى كوردیش نووسینى ھەبە، دواى ئەوہى ئاشکرا دەیت کە ئینگلیزە ئیتر كوردستان جیدەھیلت و دواتر لەگەل سوپای ئینگلیز دەگەریتەوہ عیراق. لە سەرھتای سالی ۱۹۱۸ توانى ۶۷ ژمارەى رۆژنامەى تینگەبشتنى راستى دەربكات. لە سەردەمى شۆرشى شیخ مەحمودیشدا ئەفسەرى سیاسى سوپای بەریتانیا بوو و لە سالی ۱۹۲۱ دەگەریتەوہ بەریتانیا و دواى دوو سال بەنەخۆشى کۆچى دواى دەكات.

لهو ساوه، نورری دیده! که چاوم بریوه من
حائیل نهما له باری پای تو و دیدهما
بو هاتنت له رینگه که چاوم بریوه من
فهرموو که پهرده کهی سه بهلم هر بریوه من

مانای چوارینه کهی به ئینگلیزی بهم شیویه لیکداوه ته وه:
لهو کاته وه، که پروناکی چاوه کانم له چاوم بر، من چاوه پئی گه پانه وهی بووم له رینگا، به جوړنک که بینینی من
هیچ شتیکی نه ده شارده وه و له کو تاییدا ئه ویش هات و گوتی پهردهی ژیانم بو همیشه لیت دراندووه».
وا دیاره سو ئه م چوارینهی به هی نالی داناوه، له کاتیکدا له دیوانی مه حویدا هاتووه.
دواتر وه هینانه وهی نمونه بو شیعی گورانی، که ئه و شیعه مرسته زادهی «ئهی تازه جهوان پیرم و...» له شیوهی
گورانی داناوه که له کو پدا به هاویه شی دگوتین و پئی وایه به جه ختکردنه وهیه کی زوره وه ده گوتیننه وه. له شیعه که شدا ئه م
چند دیپرهی هینانه وه، که پارچهی کو تایی کردو ته دوو پارچه و پیده چی پارچه کردنه کهیشی له سه بر بنچینهی ناوازه وه
پارچه کردی، چونکه ههردو لایه که له رووی بر گه وه یه کسانن:

دهستی بده دهستی شکستم، که به سه ر چووم
قوربانی وه فاتم
تو یوسفی نه و حوسنی له سه ر میسری خوبانی
من پیرم و فانی
فهرقیکی نه کرد نه فسی نه فیسیم به عینایهت
وه حشی له ویلایهت
له م گۆشهیی ویرانهیه هه ر مامه وه وه ک بووم
وهیشوومی ولاتم

ئینجا نووسیویه تی که من هاوتای فارسی ئه م دیپانه ده نووسم وه ک روونکردنه وهیه کی باشتر له فهزای ئینگلیزییه وه:

دهستی بده بدست شکستم که هلاک شدم
قربان وفای تو هستم
تو یوسف نوحسن از سر مصر خبان^{۱۹}
من پیر موفانی
هیچ تفاوت نکرده ای نفس غزیزم بحالت
این وحشی از دور
از آن گوشد خراب شده همشد مانده در جای خودم
أما اشب بهلوی تو هستم

ئه گه رچی شیعه کهی به پچر پچری و ههروه ها و اتاکهیشی به فارسی به باشی نه هیناوه، به لام گرنکه که سیک ئینگلیز
بو زیاتر روونکردنه وه، شیوهی فارسییه که له گه ل ئینگلیزییه که له و تارنکی ئینگلیزیدا چی ده کاته وه، له کو تایی نووسیینه که دا
میرووی ۷ رهجه بی سالی ۱۳۲۷ی کو چی هیناوه که ده کاته به رامبه ر (۱۹۰۹/۷/۲۵) ی میلادی (سه رچاوهی پیشوو).
۱۲-۴- وهرگپرانی چهند شیعیکی نالی له گو فاره کوردییه کانی سه رده می عوسمانی

محهمد میهری له ژماره (۲) ی رۆژنامه ی «ژین» ی ئه سه ته نبو لدا، به ناوی «م. م.» که واتای محهمد میهری
ده گه یه نیت، سستوونیککی له ژیر ناوی «ادبیات کردیه دن بعض نمونه لر- چهند نمونه یه که له ئه ده بیاتی کوردییه وه» ئاماده کردووه و
تییدا ویرای ئه وهی ئامازه به وه ددا که ده لاپه ردهی له دیوانی نالی به دیاری له لایه ن که سیکه وه بو هاتووه، پاشان شیعی

^{۱۹} نووسیویه تی له (خبانیدن) وه هاتووه.

«ساقى بە مەبى كۆنە لەسەر عادەتى نەوبە...» ى نالى دەنوسى (م، ۱۳۲۴: ۱۲) و لە خوارەویشى ھەر ھەوت دېرەكە، دېر دېر بە جيا واتايەكەى بە توركى لىكەدەتەو. ۲۰

پىرەمىرد بە ناوى «سلىمانىەلى توفىق» لە ژمارە (۶) ى گۆفارى «ژىن» ى ئەستەنبوولدا و لەژىر ناوى «مكتوب منظوم»، شىعەرى «قوربانى تۆزى رىگەتم» ى نالى وەرگىراوتە سەر توركى و ئامازەى بەو داوہ كە نالى لە شامى شەرىفەوہ ئەم نامە مەنزومەى ناردۆتەوہ سلىمانى و ئەویش بە ھەمان كىش و سەرۋاوہ و تەننەت زۆرەى پىتەكانىشى نەگۆرىوہ و بە شىوہى خۆى وەرگىراوہ و لە دوو سستوونى لاپەرەكەدا جى كرددۆتەوہ، كە سستوونىكان شىعەرەكە و ئەوہى تر وەرگىراوہكەى. لەگەلىشىدا يازدە پەراوېزى بۆ واتاى وشە گرەنەكان نووسىوہ (توفىق، ۱۳۳۴: ۱۲).

مەمەد مېھرى لە ژمارە (۲) ى گۆفارى «كوردستان» ئەستەنبوول، شىعەرى «ئەم سەرسەرى بازانە» ى نالى وەرگىراوتە سەر زمانى توركى. شىعەرەكە بەشىوہى تەخمىس ھاتوہ، بى ئەوہى ناوى نالى بەئىترى و ديارىش نىيە كى ئەم شىعەرى تەخمىس كردوہ، بەلام وا پىدەچى مەمەد مېھرى خۆى تەخمىسى كردى و ھەر خۆشى واتايەكەى بە توركى نووسىيەت (م، ۱۳۳۷: ۲۰).

۱۰- ئەنجام

لەم لىكۆلئىنەوہىدا گەشىتىنە ئەم ئەنجامانەى خوارەوہ:

نالى جگە لە بەرھەمەكانى ترى (ديوانى شىعەرى كوردى، قەسىدە ۱۱۶ بەيتىيەكەى بە عەرەبى، كىتەبى مناظر الإنشاء و كىتەبى بعض فوائد عقلية و نقلية)، دوو بەرھەمە ترى نووسىون؛ يەككىيان لەبارەى ژيانى ھاوہلانى پىغەمبەر و ئەوئىترىان لەبارەى فەرموودەناسىيەوہ. ھەر لەو كاتەى كە لە مەككەيش بوو، ھەر تەنبا نىوانى لەگەل عەبدووللا بن عۆنى ئەمىرى مەككە خۆش نەبوو، بەلكو مامۆستاي شەرىف حوسىن بوش بوو. ھەرۋەھا نالى لە دیدى كەسايەتییە كوردەكانى سەردەمى عوسمانىدا بە كەسىكى كارىگەر حسىب كراوہ و، لەو پروانگەوہ لای كوردانى كورمانجى ئاخۆویش لە رۆژنامە و گۆفارەكانى ئەوسادا شىعەرەكانى بە نمونە ھىراونەتەوہ و ئاخ ھەلكىشراوہ كە ھەموو كورد لى تىناگەن. لە رووى ھاووپىيەتەوہ لەگەل شاعىرى كورد نەفەى نىوانى زۆر خۆش بوو و ھەردوو كىشىان شىعەريان بۆ ستايشى دەفتەردارى شام فايەق ئەفەندى نووسىوہ. لە رووى خزمایەتەوہ خزمایەتى لەگەل مەلا سەعدى خادەم سوجادە ھەبوو و شىعەرىكى ستايشنامىریشى بۆ نووسىوہ. بەگۆرەى دوو بەلگەنامەى عوسمانىيش، نىشان دەدات نالى لە پەپەرھانى تەرىقەتى نەقشبەندى بوو و سەرەتاي چوونىشى بۆ حىجاز، سالى ۱۲۷۴ى كۆچى بەرامبەر كۆتايى سالى ۱۸۵۷ و سەرەتاي سالى ۱۸۵۸ لە شامەوہ ھاتۆتە مەدینە و لە ژيانى حىجازىدا زۆرتەرىن ماوہ لە مەككە ماوہتەوہ و لە دەفتەرى مالىەى مەككەدا موچەى سى سالى لەنىوان سالى ۱۸۶۸ بۆ سالى ۱۸۷۲ى زاىبىنىيەوہ وەرگرتو و مانگانەكەيشى ۳۳۳ قرووش بوو. ھەرۋەھا لە سالى ۱۸۶۵ىش موچەى لە مەككە وەرگرتو و ئەمەش نىشانەى ئەوہى لەنىوان ۱۸۶۵ بۆ ۱۸۷۲ نالى لە مەككە بوو و موچەخۆرىش بوو. نالى پىش سالى ۱۸۵۸ پایەى مودەرىسايەتى برووسە (بورسە) وەرگرتو، كە نىشانە و پایەيەكى زۆر گرنگ بوو لە دەوڵەتى عوسمانى و دەدرايە كەسانى زانا و كارىگەر. بەگۆرەى بەلگەنامەيەكى عوسمانى، مشتومرى ئەو گۆرستانەى نالى تىدا ئەسپەردەى خاك كراوہ يەكلابووہو كە گۆرستانى قەرەجە ئەحمەدە لە ناوچەى ئوسكودارى ئەستەنبوول. ھەرۋەھا لە رپى دەستخەت و سەرچاوہكانەوہ پىنج شىعەرى ترى نالى بە كوردى و فارسى دۆزانەوہ كە لە ديوانەكەيدا نەھاتوون. لەگەل ئەوہشدا چەند شىعەرىكى نالى بۆ زمانى توركى، فەرەنسى و فارسى وەرگىردا و لە چاپكراوہ كوردىيەكانى سەردەمى عوسمانى چ وەك دەق و چ وەك دەقى وەرگىردا و بايەخىكى زۆر بە نالى و بەرھەمەكانى دراوہ.

۲۰ ئەو دەقى مېھرى بلاوى كرددۆتەوہ، چەند وشە و دەرپىنكى لە شىعەرى تىو ديوانەكەى نالى جياوازن، بەپىوستمان نەزانى ئەو جياوازيانە باس بكەين و واتاى شىعەرەكەش كە توركىيە بكەينە كوردى.

سەرچاوه‌کان

ئەلف (کوردی

- ؟، (؟)، «دۆکیۆمێنتی میژوویی، ھۆنراوێھێکی بلاونەکراوەی (نالی)». گۆڤاری شمشارە، ژمارە ۵۳، بێ سالی چاپ و چاپخانە.
- ؟، (۱۹۲۵). گۆڤاری دیاری کوردستان، ژمارە ۴، ۲۳ ی نیسان.
- باقی، محەمەد حەمە (۲۰۰۲). «نالی لە سەفەرنامەیی بایۆزێکی فەرەنسادا». لە کتیبی (ئەدەب و میژوو-چەند لیکۆلێنەو لە ئەدەب و بەلگەنامەیی میژوویی کورد). ھەولێر: بلاوکراوەی موکریان.
- حەداد، عەبدوللا (۲۰۰۰). نالی لە دەروەیی کوردستاندا (۱۸۴۸-۱۸۷۲). ھەولێر: چاپخانەیی زانکۆیی سەلاحەدین.
- حەداد، عەبدوللا محەمەد (۲۰۰۱). «میژوویی شیعر و ئەدەبیاتی کوردی لە شاری ھەولێردا (۱۸۹۸-۱۹۵۶)». گۆڤاری زانکۆیی سلێمانی، بەشی (B)، ژمارە (۱۰) ل (۷۱-۱۲۹).
- خۆشناو، ھێمن عومەر (۲۰۱۷). نالی لە بەلگەنامەکانی عوسمانیدا. دیاریەکر: چاپخانەیی ناگرافیک.
- سەجادی، عەلانەدین (۱۹۵۲). میژوویی ئەدەبی کوردی. بەغدا: چاپخانەیی معارف.
- صدیق، زار (۲۰۱۹). «زانباریی نوێ لە سەر باییرانی مەولانا خالیدی نەقشبەندی»، گۆڤاری خال، ژمارە ۲۴.
- عەلانەدین، عەبدولخالق (۱۹۸۵). دلدار شاعیری شۆرشگیری کورد. بەغدا.
- فیضی بگ، امین (۱۳۳۹). انجمن ادیبان کرد. استەمول: چاپخانەیی ترجمان حقیقت.
- قەرەداغی، محەمەد عەلی (۲۰۰۴). بوژاندنەوێ میژوویی زانیانی کورد لە ڕینگەیی دەستخەتەکانیانەو، بەرگی شەشەم. ھەولێر: ئاراس.
- قەرەداغی، محەمەد عەلی (۲۰۱۰). بەرکوتێک لە خەرمانی شیعیی سالم. ھەولێر: بلاوکراوەی ئاراس.
- قەرەداغی، محەمەد عەلی (۲۰۱۱). «ئەم کتیبەم خۆیندەو». گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی، ژمارە ۱۷. ھەولێر.
- کرمانج، تاهیر (۲۰۲۱). «دیدارێکی میژوویی لە گەل ھونەرەندی گەل مامۆستا تاهیر توفیق»، گۆڤاری کەکۆن، ژمارە ۶۵، شوبات، کۆبە.
- م، م (۱۹۵۶). «زمانی کوردی یەك چۆر». گۆڤاری ھەتاو ژمارە ۵۶، ۲۹ ی شوباتی ۱۹۵۶. ھەولێر.
- محمد، محمود احمد (۱۹۸۴/۳/۱). «چەپکە گۆلێکی تر بۆ سەر گۆلشەنی نالی»، رۆژنامەیی ھاوکاری، ژ ۷۲۷. بەغدا.
- محەمەد، مەسعوود (۱۹۷۶). چەپکێک لە گۆلزاری نالی. بەغدا: چاپخانەیی کۆری زانیاری کورد.
- محەمەد، مەسعوود (۱۹۸۴). «لە ناوینەیی ئەم گوتارەدا تیشکی چەند چرایەک». گۆڤاری کاروان، ژمارە ۱۹. بەغدا.
- محەمەد، مەسعوود (۱۹۹۷). دەستەو دامانی نالی. ستۆکھۆلم.
- موفتی، عوسمان رەشاد (۲۰۲۰). زەینەب خان و چەند بیریەویریەک. ھەولێر: موکریان.
- نالی، مەلا خدری ئەحمەد شاوئسی میکایەلی (۱۹۷۶). دیوانی نالی. مەلا عەبدولکەریمی مودەریس و فاتح عبدالکریم. بەغدا: چاپخانەیی کۆری زانیاری کورد.
- نەفەعی (۲۰۱۰). دیوانی نەفەعی. ساغکر و بەرھەفکر: تەحسین ئیبراھیم دۆسکی و مەسعوود خالد گولی. ھەولێر: بلاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی.

ب) عهدى

الحضراوى، احمد بن محمد (١٩٩٦). *نزهة الفكر فيما مضى من الحوادث والعبر فى تراجم رجال القرن الثانى عشر والثالث عشر قطعة* منه، حققه محمد المصرى، القسم الاول. دمشق: منشورات وزارة الثقافة السورية.

الزركلى، خيرالدين (٢٠٠٩). *ما رأيت وما سمعت من دمشق الى مكة*. بيروت: دار السويدى للنشر والتوزيع.

زكى، محمدامين (١٩٤٥). *مشاهير الكرد وكردستان فى الدور الاسلامى*. ونقله الى العربية كريمته. الجزء الاول. بغداد: مطبعة التفيض الاهلية.

عبدالغنى، عارف (١٩٩٢). *تأريخ أمراء مكة المكرمة من ٨ هـ - ١٣٤٤ هـ*. دمشق: دار البشائر.

گاوان، عماد الدين محمود بن محمد الكيلاني المعروف بخواجه (٢٠١١). *مناظر الانشاء*، تقديم وشرح الأبيات العربية الى الفارسية الملا خضر النالى الشهرزوري، تحقيق ومراجعة وتلخيص الدكتور صباح محمد البرزنجي. السليمانية: من منشورات ملتقى نالى، مطبعة كاردونيا.

المدرس، عبد الكريم محمد (١٩٨٣). *علمائنا فى خدمة العلم والدين*، عنى بنشره محمد على القرداغى. بغداد: الطبعة الاولى.

الملا بكر، فائز (١٩٩٨). «معلومات عن نالى شيخ شعراء الكورد وقصيدة طويلة بلغة الناطقين بالضاد» - مجلة گولان العربى، العدد ٢٧، ٢٧/١/١٩٩٨، ص ١٦٥-١٦٨.

المومنى، نضال داود (١٩٩٦). *الشريف الحسين بن على والخلافة*. الاردن: منشورات لجنة تاريخ الاردن.

ج) توركى

؟ (١٣٣٤). *علميه سالنامهسى*، مشيخت جليلهء اسلاميه نك جريدهء رسميه سنه ملحق در، برنجى دفعه، دار الخلافة العلية: مطبعة عامره.

توفيق، پيره كورد (١٣٣٥). «كردلرده وهبى ذكا» - *گؤفارى ژين*، ژماره ١٢، ٢٥ شباط.

سليمانيه لى، توفيق (١٣٣٤). «مكتوب منظوم» - *ژين*، ژماره ٦، ٢٥ كانون اول.

م، م (١٣٢٤). «ادبيات كرديه دن بعض نمونه لر» - *ژين*، عدد ٢، ١٤ تشرين ثانى.

م، م (١٣٣٥). «ادبيات كرديه دن بعض نمونه لر (نالى)» - *گؤفارى كوردستان*، ژماره ٦، ٢٢ نيسان ١٣٣٥ رومى.

م، م (١٣٣٧). «ادبيات كرديه دن بعض نمونه لر» - *گؤفارى كوردستان*، ژماره ٢، ١٢ جمادى الاول.

Uzunçarşılı, İsmail Hakki (1998). *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurum U Basım Evî - Ankara S.261-263.

د) ئينگليزى

Soane, E. B (Oct., 1912). "Notes on a Kurdish Dialect, Sulaimania (Southern Turkish Kurdistan)", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, pp. 891-940.

هـ) فدره نسى

Aubin, Eugène (5 .7. 1907). "En Perse", *Journal des débats politiques et littéraires*.

Aubin, Eugène (1908). *La Perse d'aujourd'hui - Iran, Mésopotamie - avec une carte en couleur hors texte*, Paris.

کۆدی بەلگەنامەکانی عوسمانی بە زمانی تورکی:

A.}MKT.00007.00091.001
 A.}MKT.MHM. 99 - 21
 A.}MKT.MHM.1- 79
 A.}MKT.UM.00002.00010.001
 Bel_Mtf_60777 .İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar .
 DH.SAİDd.00095
 EV.d... 19296-
 EV.d... 33798-
 EV.d... 33991-
 İ. D. H. 0422
 İ..DH..00035.
 İ..DH.00067
 İ..MSM.00070.02040.001
 İ.DH.00395
 I_DH_00395_026172_002_001
 KB.MAA.FE.. 6 - 46
 ŞD.02903.00030.002

دەستخەت:

دەستخەتی دیوانی نەفعی، کتیبخانەی سلیمانییە، ئەستەنبۆل ژمارە: (AEFRS430)

دەستخەتی دوو شیعری مەلا رەشوفی خادەم سوجادە.

دەستخەتی شیعریکی نالی

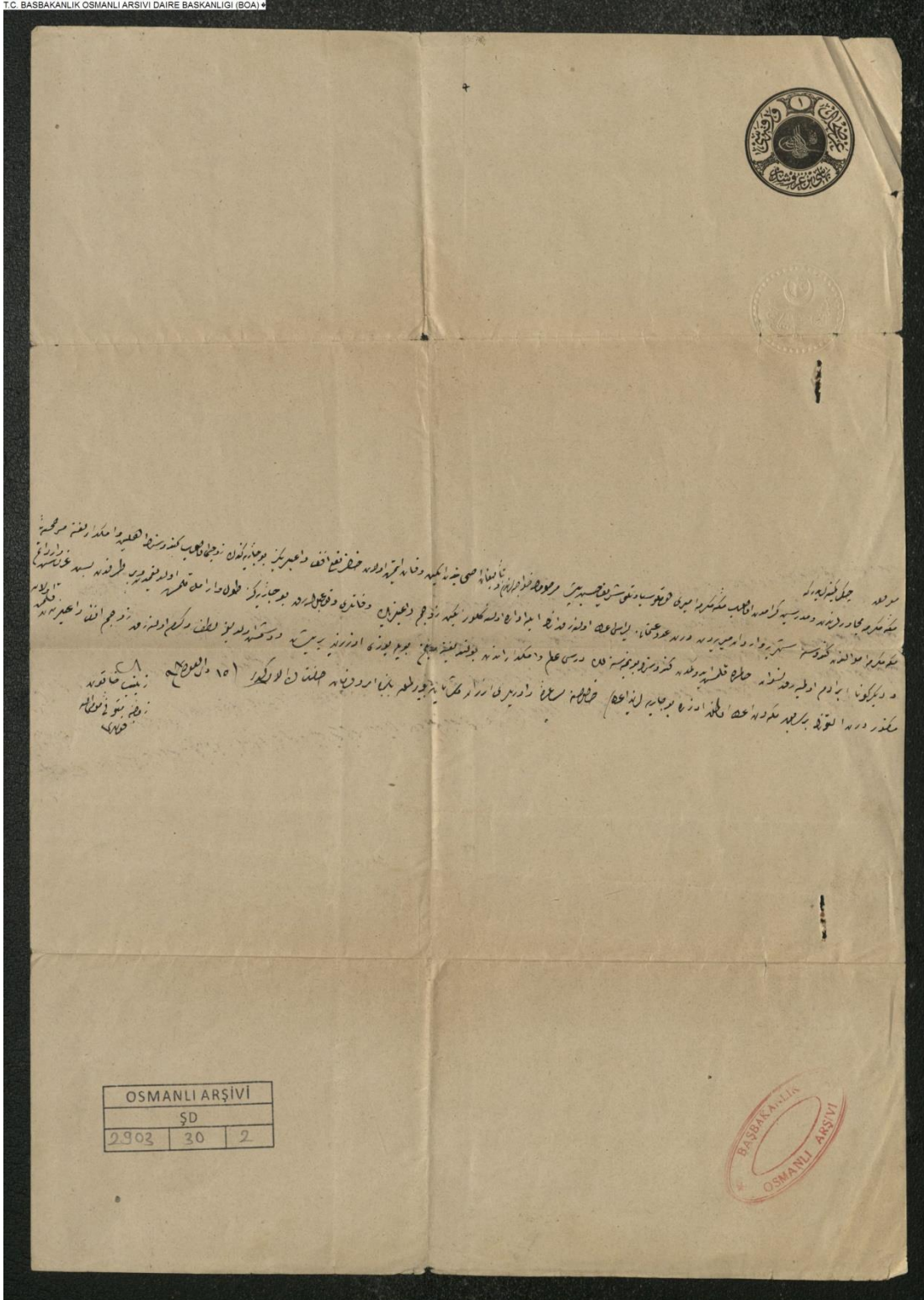
دەستخەتی آثار عاشقانه (نووسەری نەناسراو)

چاوپێکەوتن:

چاوپێکەوتن لە گەڵ حاجی فەزێلەیی کچی مەلا جەمیل (مەلا جەمیل برای مەلا رەشوفی خادەم سوجادەییە). ۲۰۲۱/۲/۵

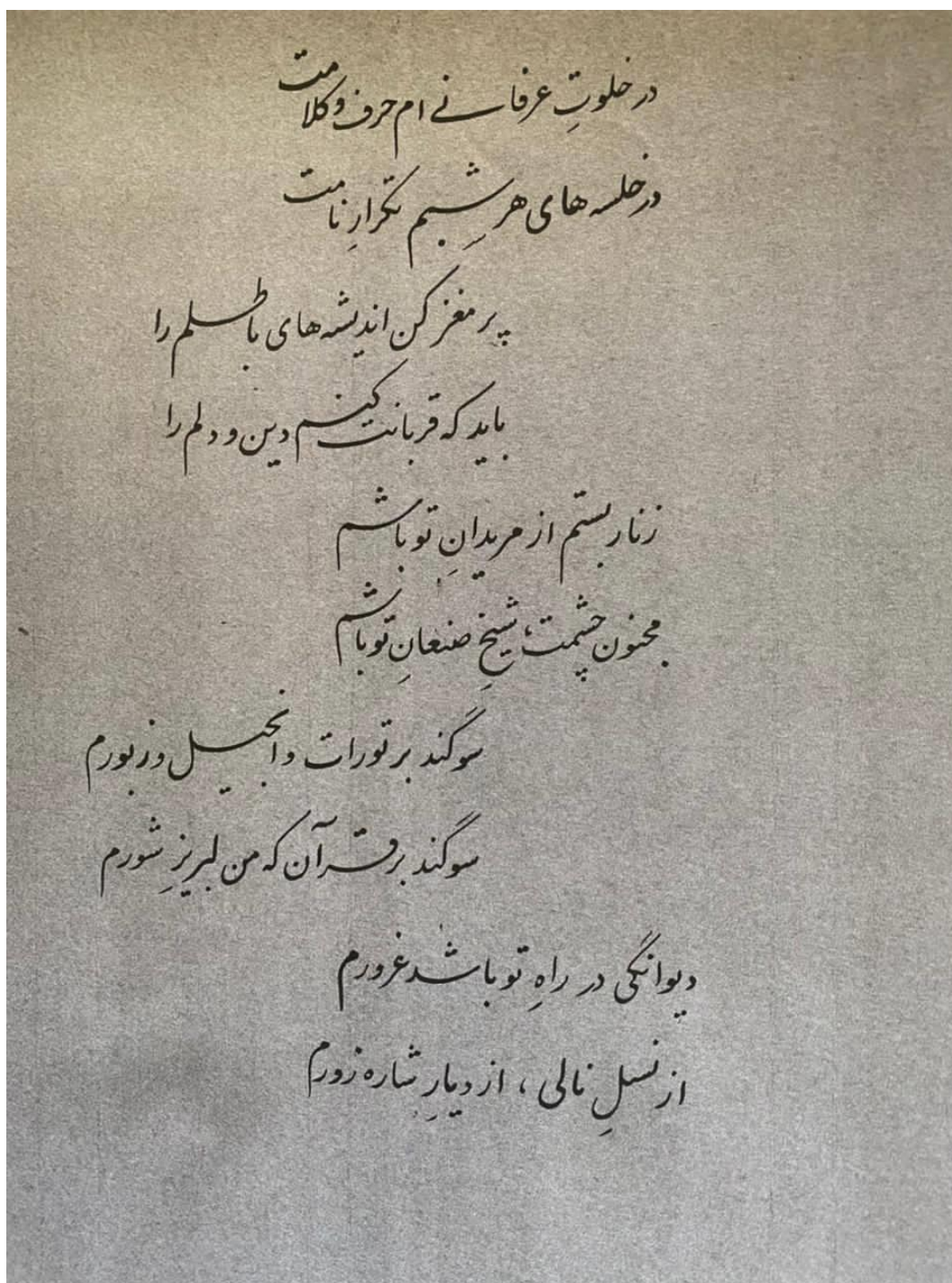
چهند نمونه بیهک له وینه‌ی ده‌سته‌ت و به لگه نامه کان

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

OSMANLI ARSIVI		
ŞD		
2903	30	2

۱۴۰

انواع عاقبات

تیره نازیک و بیکه « باریک » ایچ « چاک » ابو « دوباره »
 ایک دفعه « قال » عیدر کوشی ایچی دفعه تصفیه نیک معاشنه
 « هانسم » تقسیم « بوهاستی » کوی ایچونه .

م

هناوی کز دوه خجی ای جوناوی دل نازم
 ار نه شادیه کی کوشه ی دست دلدارم
 کتم ایبا نزار خود دیرسی حال نزار
 بر دی هیا ده یکه دله شکو بوینی کز نازم

ترجمی

بجی بیت بجی مضطرب اولونه کوهکله فایده قه لوصه بو هاک
 دست دلدارک مضبوط اولدیم شادیه اولونه ایچونه بر ننگه
 ایچی بیت حال نازیمی عیبا کندی اغز کلیمی سوللا اییور سک دیدیک
 فاشدی له حرفه شکو کی یکدی یکهینه چانه یکم مقصدی اغزم بوقه
 دیکه ایچ

ترجمی

بیت اولدک مضارع اولدیم بیت نایله بجی مضارع کی « نزار »
 کلوری اضطراب دینه بیت نایله مضارع اولدک کی ایله نزار کلوریه
 مضارع نایله نزار کلوریه اغز معنانه کلوریه ایکی فاشد
 لا شکی ایچونه فاشدک بو فاریده اشغی به لوعری نزعما

از نایم مقصدت پیدانن فایقه

ماه صوم درخت عام قدم فرخت

کر بر ایچو نچم طالع خفی نیرک

بجو اهر ناز نظم نزار اوردک

باوجهت سبز و قرمز و شمش فایقه

چون بهار آراسته بزارین خزان فایقه

در شیز آراسته آسمن فایقه

چون فلک بک میکنه دریا و کان فایقه

چشم هم کاران بیدار سچ نذر دهن ایچ

طالعیا نزار خوش مور خلق طالع میکنه

نا ایچی راهت شفقت در کلان

خواهم از تو حسن ندیر بکار عاجز م

بلید نزاره عجب سچ بک نوا

کوه دار السلطنه نایه سرور و نایست

تافک در ره صعب زمان و فایقت

طلعت مهر سعادت اقران فایقه

چون تو کلدر نه اردار الامان فایقه

بست غزبت کشته رازان مان فایقه

جانفدار لطف و تقیر و بیان فایقه

در کی خواند نزاران دانش فایقه

کی خرازم موبد یکدم امان فایقه

کم نکره در زو یک لحظه مان فایقه